

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ  
ВОЛИНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ  
ІМЕНІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ**

**Кафедра міжнародних економічних відносин та управління  
проєктами**

**ГРИЦАЙ ВАДИМ ВОЛОДИМИРОВИЧ**

**ЕКОЛОГІЧНІ ІМПЕРАТИВИ ІНТЕГРАЦІЙНОГО ПРОЦЕСУ  
В МЕЖАХ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ**

Спеціальність 292 «Міжнародні економічні відносини»  
Освітньо-професійна програма «Міжнародні економічні відносини»  
Робота на здобуття освітнього ступеня «Магістр»

Науковий керівник:

**БОЯР АНДРІЙ ОЛЕКСІЙОВИЧ,**  
доктор економічних наук, професор

**РЕКОМЕНДОВАНО ДО ЗАХИСТУ**

Протокол № \_  
засідання кафедри міжнародних  
економічних відносин  
та управління проєктами  
від \_\_\_\_\_ 2024 р.

Завідувач кафедри

\_\_\_\_\_ проф. Бояр А. О.

**Луцьк 2024**

## АНОТАЦІЯ

### ***Грицай В. В. Екологічні імперативи інтеграційного процесу в межах Європейського Союзу***

Магістерська робота на здобуття освітнього ступеня магістра. Спеціальність: 292 «Міжнародні економічні відносини». Освітньо-професійна програма «Міжнародні економічні відносини». Волинський національний університет імені Лесі Українки. Луцьк, 2024. 68 с.

У магістерській роботі досліджується процес становлення Європейського Союзу як провідної організації, що одним із своїх напрямків роботи має екологічну політику. Визначено суть і структуру екологічної діяльності. Показано взаємозв'язок між екологічною діяльністю та свідомістю.

Простежено юридичну базу (акти, регламенти, директиви) екологічної політики країн ЄС.

Означено напрями Зеленого курсу. Визначено, що основним гаслом-правилом цієї політичної стратегії є “Забруднювач платить”. Короткотривалі й довгострокові програми втілення Зеленого курсу передбачають чітку регламентацію норм і правил, що їх мають за обов'язок дотримуватися усі країни-члени ЄС.

На основі наукових праць й аналітичних матеріалів продемонстровано цілеспрямовані дії України на шляху до реалізації усіх умов щодо повноправного вступу до Європейського Союзу.

*Ключові слова:* Європейський Союз, екологічна діяльність, екологічна політика, екологічне право, директиви, регламенти, Зелений курс, екологічні трансформації.

## SUMMARY

**Hrytsay, V. V. Ecological imperatives of the integration process within the European Union.** Master's thesis for obtaining a master's degree. Specialty: 292 International Economic Relations. Educational and professional program International Economic Relations. Lesya Ukrainka Volyn National University. Lutsk 2024. 68 p.

The master's examines the process of the European Union becoming a leading organization that has environmental policy as one of its areas of work. The essence and structure of environmental activity are determined. The relationship between environmental activity and consciousness is shown.

The legal basis (acts, regulations, directives) of the environmental policy of the EU countries is traced.

The directions of the Green Deal are determined. It is determined that the main slogan-rule of this political strategy is "The polluter pays". Short-term and long-term programs for the implementation of the Green Deal provide for a clear regulation of the norms and rules that all EU member states are obliged to adhere to.

Based on scientific research and analytical materials, Ukraine's purposeful actions towards the implementation of all conditions for full accession to the European Union are demonstrated.

*Keywords:* European Union, environmental activity, environmental policy, environmental law, directives, regulations, Green Deal, environmental transformations.

## ЗМІСТ

ВСТУП .....	5
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ ОСНОВИ ЕКОЛОГІЧНОЇ ПОЛІТИКИ ІНТЕГРАЦІЙНОГО ОБ’ЄДНАННЯ ДЕРЖАВ .....	7
1.1. Сутність та структура екологічної діяльності .....	7
1.2. Передумови та рівні екологічної політики .....	16
1.3. Глобальні екологічні ініціативи міжнародних організацій .....	23
РОЗДІЛ II. ОРГАНІЗАЦІЙНІ МЕХАНІЗМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ЗЕЛЕНИХ ІНІЦІАТИВ У ЄС .....	27
2.1. Екологічне право ЄС .....	27
2.2. Інституційна структура екологічної політики ЄС .....	37
2.3. Фінансування зелених трансформацій в ЄС .....	38
РОЗДІЛ III. СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЕКОЛОГІЧНОЇ ТА КЛІМАТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЄС .....	43
3.1. Пріоритети та перспективи реалізації Зеленого курсу ЄС .....	43
3.2. Динаміка та плани індикаторів екологічних змін у ЄС .....	48
3.3. Екологічні питання у відносинах Україна–ЄС .....	51
ВИСНОВКИ.....	58
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ .....	61

## ВСТУП

**Актуальність теми.** Початок XXI століття позначився загостренням низки глобальних проблем. Серед них особливе місце посідає проблема охорони навколишнього середовища.

Значна роль в вирішенні екологічних проблем в останні роки належить Європейському Союзу (далі – ЄС). Тенденції, що спостерігаються в ЄС, змушують задуматися над такими складними теоретичними питаннями, як формування екологічної політики з метою збереження і відновлення навколишнього природного середовища Європи.

Загалом, збереження й охорона довкілля, екологічна безпека, раціональне та збалансоване природокористування, а також забезпечення сприятливого для життя і здоров'я людини навколишнього природного середовища тривалий час були й залишаються актуальними проблемами сьогодення, на вирішення яких спрямовані зусилля не тільки міжнародної спільноти загалом, але і кожної сучасної цивілізованої країни та об'єднань (союзів) держав зокрема.

**Мета дослідження** – висвітлити теоретико-правові основи та структуру сучасної екологічної політики держав Європейського Союзу, а також показати поступ України щодо імплементації екологічних норм ЄС.

Для досягнення цієї мети визначені наступні **завдання**:

- дослідити сутність і структуру екологічної діяльності;
- виокремити передумови та рівні екологічної політики;
- визначити глобальні екологічні ініціативи міжнародних організацій;
- проаналізувати екологічне право ЄС;
- дослідити інституційну структуру екологічної політики ЄС;
- простежити фінансування зелених трансформацій у ЄС;
- висвітлити пріоритети та перспективи реалізації Зеленого курсу ЄС;
- охарактеризувати динаміку та плани індикаторів екологічних змін у ЄС;
- окреслити екологічні питання у відносинах Україна – ЄС.

**Об'єктом дослідження** є екологічні імперативи інтеграційного процесу в межах Європейського Союзу.

**Предметом дослідження** є екологічна політика держав ЄС стосовно охорони довкілля, планування, фінансування та реалізації екологічних проєктів як довготривалий контрольований процес взаємодії з природою в умовах глобальних викликів та у контексті інтеграційних тенденцій.

**Наукова новизна роботи** полягає у здійсненні спроби комплексного осягнення особливостей екологічних імперативів країн Європейського Союзу в їхньому стосунку до інтеграційних процесів, а також виокремлено аспект роботи України у цьому стратегічному напрямку.

**Практичне значення** магістерської роботи визначається можливістю застосування результатів дослідження у навчальному процесі під час викладання курсів євроінтеграційного спрямування в університеті, а також в закладах середньої освіти, зокрема на уроках з предметів “Я і Світ”, “Природознавство”, “Охорона навколишнього середовища” тощо.

## РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ ОСНОВИ ЕКОЛОГІЧНОЇ ПОЛІТИКИ ІНТЕГРАЦІЙНОГО ОБ'ЄДНАННЯ ДЕРЖАВ

### 1. 1. Сутність та структура екологічної діяльності

Екологічна діяльність за своєю суттю передбачає наявність трьох складових: свідомості, обов'язку й, власне, дієвості. Розрізняють кілька типів екологічної свідомості особистості. У психології екологічна свідомість аналізується за типами і структурними компонентами. Виокремлюють такі типи екологічної свідомості:

- 1) антропоцентричний;
- 2) екоцентричний;
- 3) природоцентричний;
- 4) антропоекоцентричний.

В основі антропоцентричного типу лежить твердження, що найвищою цінністю є людина. Вона – самоцінна, найзначиміша. Усе інше в природі аксіологічне тою мірою, якою воно може бути корисне людині. Природа розглядається як власність людства. Превалюючою є думка, що людство має право на все довкілля. Присутнє твердження про існування ієрархічної картини світу. На вершині піраміди розташована людина. Під нею – речі, створені людиною для самої себе. Ще нижче розміщуються різні об'єкти природи. Вони займають свої місця залежно від ступеня корисності для людини.

Метою взаємодії індивідів з природою є задоволення тих чи інших прагматичних потреб: виробничих, наукових тощо. Основною метою бачиться отримання визначеного корисного продукту. Взаємодія з природою ідентифікується за «прагматичним імперативом». Беззаперечно правильним і дозволеним є лише те, що корисно для кожної окремої людини і людства загалом. Природа розглядається здебільшого об'єктом маніпуляцій індивідів, як знеособлене навколишнє середовище. Етичні норми і правила діють тільки у світі людей і не поширюються на взаємодію суб'єкта зі світом природи.

Активності стосовно охорони природи пояснені прагматизмом, зумовленим базовим запитом зберегти природне середовище, щоби ним могли скористатися покоління прийдешніх людей [35].

Відтак, антропоцентричний тип екологічної свідомості – це система уявлень про світ, для якої характерним є протиставлення людини як найвищої цінності і природи як власності індивіда. В основі – сприймання природи як об'єкта односторонньої дії людини, потрібної лише їй одній прагматичний характер мотивів і цілей взаємодії з оточуючим середовищем тощо. Антропоцентрична екологічна свідомість є властивою для всіх сфер діяльності людини. У центрі уваги – фактор корисності людині.

Людська діяльність зумовлена не тільки соціальними і культурними факторами. Її, безсумнівно, визначають складні біофізичні, екологічні зв'язки, в які вона включена. Вони, у свою чергу, накладають на її діяльність відомі фізичні та біологічні обмеження. Людина перебуває не тільки в соціальному, а й у природному середовищі.

Інтелект людини дозволяє розширити можливості існування в соціальному та природному середовищах. Екологічні закони, однак, лишаються актуальними і обов'язковими. Екологічна свідомість, що базується на новій «парадигмі оточуючого середовища», в цілому, може бути названа *екоцентричною*. Екоцентризм є основною характеристикою сучасної екологічної свідомості, яка розкриває її значення і сутність [35].

У прогресивному європейському суспільстві культивуються такі парадигми:

1. Найвищою цінністю є гармонійний розвиток у векторі людина-природа.
2. Від початку природне визнається самоцінним. Тим, що має право на існування. Природа є. І це незалежно від корисності, або шкідливості для людини.

3. Людина – не власник природи. Індивіди є частиною природного співтовариства.



Відмова від ієрархічної картини світу полягає у розумінні того, що людина не володіє якимись особливими привілеями на підставі визнання себе розумною істотою. Навпаки: розумність людини накладає на неї низку додаткових обов'язків стосовно природи і довкілля. Світ Людини не протиставлений світу Природи. Вони є співмірними частинами цілісної екосистеми. Метою взаємодії з навколишнім середовищем є максимальне задоволення запитів людини і потреб всього природного середовища. Дія на природу замінюється взаємодією на адекватних умовах.

Характер взаємодії з природою визначається певним «екологічним імперативом». Беззаперечно правильно, звідси – дозволено, тільки те, що не порушує природну рівновагу. Природа і її складові ідентифікуються повноправними суб'єктами взаємодії з людиною. Етичні норми й правила рівноцінно поширюються на взаємодію в системі людина-людина, а також на взаємодію людини зі світом природи.

Розвиток природи і людини бачиться процесом коеволюції – взаємовигідного єднання. Діяльність з охорони природи викликана необхідністю зберегти природу заради неї ж.

Екоцентрична екологічна свідомість – це стійка система уявлень про світ. Її характерними рисами є зорієнтованість на екологічну доцільність, відсутність протиставлення людини й природи, сприйняття індивідом природних об'єктів як повноправних суб'єктів, партнерів щодо взаємодії з людиною. Обов'язковим тут лишається концепт розуміння людиною доцільності балансу прагматичної і непрагматичної взаємодії із довкіллям [48, с. 96–98].

Актуальним сьогодні вважається унормоване співмірне і бережне ставлення до природи з можливістю використання її ресурсів на благо усього людства.

Відтак, *екологічна свідомість* є особливим психічним явищем. Вона характеризується відносною стабільністю в часі, є цілком усвідомлюваною та містить у собі пізнавальні (когнітивні) та емоційні (афективні) складові.

Виокремлюють три відносно самостійні субструктури (компоненти) екологічної свідомості:

1. Образ екологічної ситуації, докільця тощо поєднує: знання про екологічну проблематику загалом та емоційно-оціночне ставлення до цих знань; знання про екологічну ситуацію в своїй країні та емоційно-оцінне ставлення до неї;

2. Образ типових рис члена екоспільноти (екологічний стереотип) характеризують: роздуми і судження свою екологічну спільноту (екологічний автостереотип) та емоційно-оцінне ставлення до них; рефлексії щодо типових рис іншої екоспільноти (екологічний гетеростереотип) та емоційно-оцінне ставлення до них.

3. Самообраз індивіда як члена екоспільноти (екологічний самообраз) є ступенем ідентифікації себе з певною екологічною спільнотою; переживанням належності до якоїсь екологічної спільноти.

Таким чином, екологічна свідомість вміщує низку характеристик, що перебувають у певному генетичному та функціональному зв'язку: усвідомлення власної схожості, тотожності, розуміння своїх психічних властивостей, самооцінка у контексті реальної системи цінностей, моральних настанов, норм традиційно-побутової, ментальної культури, усвідомлення власної самотності, реалізація інтроспективних можливостей.

До екологічної свідомості відносять також уявлення про екокодиференціюючі та екоконсолідуючі патерни, самосприймання та самоствавлення, екологічні стереотипи, екологічні почуття тощо.

Якщо розглядати екологічну свідомість як достатньо стійку та цілісну систему усвідомлених уявлень та оцінок наявних екокодиференціюючих та екоінтегруючих компонентів життєдіяльності оточуючого середовища, то в результаті формування цієї системи людина здатна ідентифікувати себе репрезентативною складовою екологічної спільноти [35].

Значне використання природних ресурсів та підвищена увага суспільства до екологічної обстановки підсвічує проблему чіткого визначення в

законодавстві екологічної діяльності. На передній план виходять також обов'язки усіх представників спільноти громадян. Екологічний обов'язок у зрізі діяльності щодо природи й навколишнього середовища є важливим способом забезпечення екологічних прав, умовою їхньої ефективності та реальності щодо втілення у життя. Якщо екологічне право є сферою влади й волі індивіда, то екологічний обов'язок – сферою необхідності/ потреби та підпорядкування.

Екологічні обов'язки належать кожній особі. Вона відповідальна обрати один із передбачених правом варіант поведінки. Йдеться про здійснення певних дій або уникання їх. У цьому випадку право визначає рамки передбачуваної поведінки. Серед чільних ознак екологічних обов'язків варто виокремити:

1) екологічні обов'язки як елемент механізму регулювання правових екологічних відносин. Означений механізм дозволяє визначити, яким чином з погляду права має вчиняти особа у певних життєвих умовах і яких наслідків слід чекати у випадку порушення цих правил і вимог;

2) екологічні обов'язки закріплюють зразок (еталон, стандарт) правомірної поведінки громадянина. Тим самим, вони декларують наслідки для особи в разі певних девіативних дій. Відповідно – ці обов'язки бачаться підставовим правовим критерієм щодо оцінювання поведінки особи як необхідної чи забороненої, визначення можливих правових наслідків;

3) виконання екологічних обов'язків забезпечуються погрозою застосування державного примусу. Останній виконує, перш за все, роль гарантії, потрібної у разі імовірних порушень норми. Вирішальним у такому разі має бути варіант добровільного дотримання юридичних правил, що базується на внутрішньому переконанні особи в правильності (доцільності та справедливості) покладених на неї екологічних обов'язків, сприйманні їх як легітимних вимог. Їх обов'язковість, утім, підтримується силою впливу держави та імовірним застосуванням примусу;

4) екологічні обов'язки передбачають моделі зовнішнього вираження, тобто закріплюються в спеціальних джерелах: правових звичаях, нормативно-правових актах, судових прецедентах тощо. Джерела права удоступнюють для

громадськості та суб'єктів господарювання стандарти правомірної поведінки у галузі екологічних правовідносин і наслідки – якщо би сталися відхилення від них;

5) у змісті екологічних обов'язків превалює публічно-правовий контекст. У приватному й публічному праві сформовано різні моделі взаємодії елементів суб'єктивного права та юридичного обов'язку. Основними з них є такі три моделі: перша – суб'єктивне право на власні дії кореспондує обов'язок вчиняти певні дії; друга – суб'єктивне право на дію іншої особи відповідає обов'язку вчинити конкретну дію; третя – суб'єктивне право на власні дії веде до обов'язку утриматися від вчинення певної дії. У практиці публічного права, крім означених вище трьох моделей взаємозв'язку елементів юридичних прав та обов'язків, наявні ще дві:

1) обов'язку вчиняти конкретні дії, з одного боку, кореспондує повинність щодо вчинення певних дій, з іншого боку; 2) обов'язку вчиняти конкретні дії відповідає зобов'язання утримуватися від вчинення певних неправочинних дій.

Отож, реалізація юридичних обов'язків, як і реалізація суб'єктивних прав, має відбуватися у полі правовідносин, або поза ними. Відповідно, у межах означених правовідносин, юридичний обов'язок, визначений за допомогою норм права, підлягає конкретизації: визначається уповноважена сторона, окреслюється об'єкт, уточнюється зміст і межі поведінки зобов'язаної особи.

Особливістю екологічних обов'язків є їх переважна реалізація поза правовідносинами. Зокрема, до таких обов'язків належать:

– заборона на знищення і пошкодження газонів. Ветизація самовільного знищення й висаджування дерев, кущів тощо; правило «не вивозити і не звалювати в не відведених для цього місцях відходи, траву, гілки, деревину, листя» [48, с. 98–99];

– «утримуватися від торгівлі лікарськими і декоративними видами рослин та їх частинами (корені, стебла, плоди тощо), зібраними в порядку загального використання природних рослинних ресурсів»;

– заборона на жорстоке поводження із тваринами, сприяти відтворенню відновлюваних об'єктів тваринного світу»;

– «обов'язок забезпечувати охорону, захист, відтворення і підвищення продуктивності лісових насаджень. Усіляко сприяти посиленню їхніх корисних властивостей та покращенню родючості ґрунтів. Належно виконувати інші заходи згідно до норм лісового законодавства. Дотримуватися правил використання лісових ресурсів; вести лісове господарство та використовувати лісові ресурси способами, які не завдають шкоди навколишньому природному середовищу» тощо [45, с. 38].

Системність права виявляється на рівні юридичних норм. Суб'єктивні юридичні права й обов'язки формують систему-сукупність елементів, які є у відносинах (зв'язках) між собою, утворюють певну цілісність.

Сьогодні в наукових юридичних працях представлено декілька підходів стосовно суті екологічного обов'язку з позиції юридичної відповідальності. Один із них – «поелементний». В його основі – виокремлення у юридичному обов'язку певних частин, які є сутнісними складовими суб'єктивного права. Конкретних дефініцій-означень щодо кількості й змісту цих елементів у науковій літературі поки нема.

У структурі обов'язку виокремлюють інші три елементи (необхідності-потреби). Окрім обов'язку діяти й обов'язку дотримуватися приписів, він вказує ще на одну необхідність. Йдеться про обов'язок нести й усвідомлювати усю відповідальність. Відповідно – зазнавати державно-примусового впливу за здійснене правопорушення [36, с. 30–33].

Заборона на небезпечні види дій стосовно навколишнього природного середовища прописана у Кримінальному кодексі України. Варто зазначити, що адміністративні та кримінальні правові порушення належать до правопорушень публічного права. Основною відмінною рисою від приватно-правових порушень є те, що в приватно-правових відносинах вирішення питання щодо того, чи притягати порушника до юридичної відповідальності, практично повністю залежить від думки іншої сторони відносин. У разі виникнення суперечки щодо

самого факту здійснення правопорушення, або щодо визначеної міри відповідальності, його буде направлено для вирішення в суді [21].

Ті самі типи відповідальності, які належать до публічно-правових (а порушення екологічних обов'язків належать саме до цієї групи), навпаки орієнтовані на те, аби незалежно від того, яку позицію займе особа, чиї інтереси були порушені, питання притягнення до відповідальності та міри цієї відповідальності вирішувалися лише уповноваженими органами.

Обов'язки-принципи – це обов'язки, функція яких виявляється шляхом встановлення загальної заборони щодо порушення закону. До цих обов'язків належать названі у статті 12 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» такі зобов'язання: берегти природу, раціонально використовувати її ресурси. Важливою є також діяльність щодо дотриманням вимог екологічної безпеки. Наголошується також на забороні порушувати екологічні права й законні інтереси інших суб'єктів тощо.

Для того, аби певна особа могла мати суб'єктивні права й юридичні обов'язки, вона має бути правоздатною. Самостійно здобувати й реалізовувати свої суб'єктивні права та юридичні обов'язки можна лише будучи вповні дієздатною. Якщо особа є правоздатною, але не дієздатною (наприклад, через вік чи стан здоров'я), то у правовідносини разом із нею вступає інша особа. Вона є дієздатною, виступає її представником.

Суб'єкт права повинен підпадати під ці ознаки:

- 1) бути зовнішньо відокремленим;
- 2) індивідуалізованим;
- 3) мати свідомість і могли самостійно висловлювати свою волю;
- 4) асоціюватися із суб'єктом права, який може бути визнаним у визначеній правовій системі.

Нормативно-правові акти, які стосуються екології, зазвичай, не містять спеціальних положень і приписів щодо визначення правосуб'єктності – екологічної і її різних видів (земельної, водної etc.).

Екологічна правоздатність є невід'ємною властивою ознакою кожного індивіда. Такого, що бачиться правоздатним упродовж відведеного йому життя, унезалежено від стану здоров'я та віку. Це можливість суб'єкта користуватися певними правами та обов'язками від народження до смерті. Такі права є невід'ємними, невідчужуваними; вони забезпечують в екології єдність приватних та публічних інтересів. Зміст екологічної правоздатності кожної особи завжди є конкретним, але, разом з тим – динамічним. Суть його залежить від характеру відносин та специфіки правового режиму [1, с. 82–84].

Отже, екологічні обов'язки характеризуються низкою ознак:

1) вони є елементом механізму регулювання правових екологічних відносин; 2) закріплюють зразок (еталон, стандарт) правомірної поведінки громадянина, встановлюють наслідки для особи в разі її порушення, слугують правовим критерієм щодо оцінювання поведінки особи як необхідної чи забороненої та для визначення можливих правових наслідків; 3) виконання екологічних обов'язків забезпечуються імовірністю застосування державного примусу; 4) передбачають узгоджені форми зовнішнього виявлення. Йдеться, передусім, про закріплення у спеціальних джерелах: правових звичаях, нормативно-правових актах, судових прецедентах тощо; 5) їхня сутність насичена публічно-правовими елементами [32, с. 43–46].

В екологічному праві юридичні обов'язки ґрунтуються на постулатах пріоритетів суспільного інтересу над особистісно-індивідуальним. Зосібна, це виявляється у тому, що сторони еколого-правових відносин не є вільними в покладенні на них юридичних обов'язків та визначенні їхнього обсягу. Правові зобов'язання в екологічному праві, зазвичай, визначаються нормативно і не передбачають регулювання із сторони учасників екологічних правових відносин. Форму адекватної поведінки творять не носії юридичних обов'язків, а держава в особі уповноважених суб'єктів публічної влади. Виконання юридичного обов'язку в площині екологічного права здійснюється за допомогою їхнього імперативного характеру, забезпеченості силою державного примусу, направленості на досягнення загальних благ. Носії екологічного обов'язку не є

вільними у виборі щодо їх виконання. Держава, при тому, покликана вершити скурпульозний контроль за виконанням юридичного обов'язку в площині екологічних прав. Невиконання цілком здатне провокувати притягнення правопорушника до відповідальності.

## **1.2. Передумови та рівні екологічної політики**

Сфера державного управління передбачає низку підходів щодо класифікації рівнів здійснення екологічної політики. Так, пропонують виокремлювати 1) локальний – рівень підприємства (певної організації); 2) місцевий – рівень міста/адміністративного району; 3) регіональний (охоплює рівень області); 4) субнаціональний – кілька областей; 5) національний – передбачає рівень держави; 6) міждержавний, де ідеться про кілька держав; 6) планетарний (глобальний) – охоплює усю планету Земля.

Г. Буканов виділяє такі рівні управління в сфері екологічної політики: 1) наднаціональний (глобальний) рівень управління; 2) загальнодержавний (національний) рівень; 3) регіональний; 4) місцевий; 5) рівень громадського управління [5, с. 249 –250].

На глобальному рівні управління принципи базуються на основних положеннях концепції сталого розвитку. Серед них: 1) принцип міжрегенеративної рівності / рівності між поколіннями; 2) принцип раціонального використання природних ресурсів; 3) принцип включення екологічних питань до процесу соціально-економічного планування. Відповідно до цих принципів формується державна екологічна політика України як складник стратегії сталого (збалансованого) розвитку країни.

Загальнодержавний (національний) рівень управління передбачає формування і контроль за реалізацією державної екологічної політики. Його репрезентують суб'єкти управління загальної і спеціальної компетенції вищого рівня державного управління.

Зміст регіональної екологічної політики науковці розглядають у двох



площинах. Перша – екологічна політика держави щодо регіонів (державна регіональна екологічна політика [інакше: державна екологічна політика на регіональному рівні]). Друга – екологічна політика, що здійснюється регіонами. Рівень громадського управління декларує імплементацію громадськості у публічному управлінні, а також у сфері формування і реалізації екологічної політики на основі принципів міжсекторного соціального партнерства.

У контексті децентралізації державного управління посилюється роль місцевого самоврядування в управлінні екологічною сферою. Звідси – і формування регіональної екологічної політики. На переконання низки дослідників, регіональна екологічна політика держави – це органічна компонента національної екологічної політики, механізмів, скерованих на стимулювання розвитку регіонів.

Значимим регіоном, що формує орієнтири світової екологічної політики, безсумнівно, є Європейський Союз. Сучасний ЄС – це єдина з усіх актуальних нині груп держав, котрі виникли в процесі регіональної економічної інтеграції. Європейська екологічна політика ґрунтується на парадигмі запобігання і усунення джерела забруднення. Визначальний принцип: «забруднювач платить». Багаторічні програми дій з охорони навколишнього середовища складають основу для прийдешніх заходів в усіх сферах екологічної політики. Вони вбудовані в горизонтальні стратегії і враховані в міжнародних екологічних перемовинах. Реалізація екологічної політики сьогодні має вкрай важливе значення [5, с. 249–250].

Згідно статей 11 і 191–193 Договору про функціонування Європейського Союзу (TFEU) ЄС компетентний діяти у кожній із сфер екологічної політики. Зосібна – забруднення повітря і води, управління відходами та зміна клімату. Його сфера дії обмежена принципом субсидіарності. Сюди входить і вимога одностайності в Раді ЄС в сферах фіскальних питань, міського і сільського планування, землекористування, кількісного управління водними ресурсами, вибору джерел енергії та структури енергопостачання тощо.

Європейська екологічна політика має витоки з Європейської Ради. Вона

відбулася в Парижі в 1972 рік. Тодішні очільники держав і урядів (після першої конференції ООН з питань навколишнього середовища) задекларували потребу формування екологічної політики Співтовариства, супутньої економічної експансії, і закликали до програми дій. Єдиний європейський закон 1987 року запровадив новий «Екологічний титул». Той, у свою чергу, забезпечив першу правову основу для загальної екологічної політики. Її основна мета – збереження якості й цілісності навколишнього середовища. Йшлося також про захист здоров'я народонаселення та забезпечення раціонального використання природних ресурсів. Усі наступні зміни договору посилили прихильність Співтовариства до визначальних аспектів захисту навколишнього середовища.

Маастрихтський договір (1993 рік) промаркував навколишнє середовище як офіційну сферу політики ЄС. Амстердамський договір (1999 рік) встановив обов'язок інтегрувати охорону навколишнього середовища в усі сектори політики ЄС з метою сприяння сталому розвитку. Боротьба з негативами рисами у змінах клімату стала чільною метою Лісабонського договору (2009 рік). Документ передбачав також сталий розвиток у відносинах з третіми країнами. Правосуб'єктність підставово дозволила ЄС укладати міжнародні угоди [30].

Екологічна політика ЄС ґрунтується на принципах запобігання та усунення джерел забруднення. Ключовим є принцип «забруднювач платить» [5, с. 251].

Принцип обережності – це інструмент управління імовірними ризиками, який можна використовувати, коли існує наукова невизначеність щодо передбачуваного ризику для здоров'я людини, чи навколишнього середовища як наслідок певних дій або політики. Так, якщо виникають сумніви стосовно імовірно шкідливого впливу продукту, а після об'єктивної наукової оцінки зберігається певна невизначеність – можуть бути надані інструкції про призупинення поширення продукту, чи, навіть, виведення його з ринку. Такі заходи мали би бути недискримінаційними і пропорційними. Їх необхідно переглядати, як лиш з'явиться більше доступної наукової інформації.

Принцип «забруднювач платить» реалізується Директивою про екологічну відповідальність. Документ спрямований на запобігання й усунення шкоди

навколишньому середовищу видів, що охороняються, або природним місцям проживання, воді та ґрунту. Сфера дії означеної директиви зазнавала триразових корекцій та доповнень. Сьогодні сюди входить управління відходами видобутку, експлуатація геологічних сховищ і безпека морських нафтогазових операцій відповідно [16, с. 7–12].

Разом з тим, інтеграція екологічних проблем в інші сфери політики ЄС, уперше реалізована як наслідок ініціативи Європейської ради в Кардіффі у 1998 році. Вона стала визначальним наративом у європейській політиці. Інтеграція у сфері екологічної політики досягла значного поступу в останні десятиліття.

Основні рамки програми дій з охорони навколишнього середовища запроваджено з 1973 року. Європейська економічна комісія ООН тоді видала багаторічні програми дій з охорони навколишнього середовища (ПДОНС). У цих документах визначалися прийдешні законодавчі пропозиції і визначальні цілі екологічної політики ЄС. У 2013 році Рада і Парламент прийняли 7-му ПДОНС на період до 2020 року під назвою «Добре жити в межах нашої планети». Визначалися дев'ять пріоритетних завдань, в тому числі: охорона природи; більш висока екологічна стійкість; стійке, ресурсоефективне зростання; боротьба з екологічними загрозами для здоров'я.

У програмі окремі наголоси робилися на необхідності кращої реалізації законодавства ЄС про навколишнє середовище, сучасної науки, інвестицій. Важливою бачилася також інтеграція екологічних аспектів у інші напрямки політики.

У 2001 році ЄС презентував Стратегію сталого розвитку (SDS), доповнюючи тим самим Лісабонську стратегію. Ішлося, передовсім, про сприяння економічному зростанню і створенню робочих місць. Мав бути врахований екологічний пріоритет розвитку. Нині ЄС декларує стале прагнення до покращення рівня життя. Це мало би забезпечуватися шляхом сприяння процвітанню, захисту навколишнього середовища і соціальної згуртованості. Відтак, стратегія зростання Європи–2020 спрямована на формування «розумного, всеосяжного і стійкого зростання». Під її егідою «флагманська

ініціатива для ресурсоефективності Європи» визначає шлях до стійкого росту, підтримуючи перехід до відповідної економіки з найбільш можливо низьким рівнем викидів вуглецю [51].

Для протидії та запобігання нерівності в обсягах реалізації серед держав-членів, в 2001 році Європейський парламент і Рада прийняли (необов'язкові) мінімальні стандарти для екологічних інспекцій. Задля поліпшення дотримання природоохоронного законодавства ЄС, держави-члени повинні передбачити ефективні, адекватні кримінальні санкції за серйозні екологічні злочини. Серед них – незаконна відправка або скидання відходів, незаконний викид або скидання речовин в повітря, воду/грунт; незаконна торгівля речовинами, що провокують руйнування озону; незаконна торгівля дикими тваринами.

У травні 2016 року Європейська економічна комісія ООН запустила «Огляд реалізації природоохоронної діяльності». Новий інструмент, призначений сприянню цілісному виконанню природоохоронного законодавства ЄС. Воно, у свою чергу, нерозривно пов'язане з перевіркою його зобов'язань щодо моніторингу й звітності відповідно до існуючого законодавства ЄС. Завдання: зробити його простішим і менш затратним (Програма регулювання придатності та результативності).

1990 році було створено Європейське агентство з навколишнього середовища (ЄАНС). Маючи базу в Копенгагені, воно покликане забезпечувати розробку, реалізацію і оцінку екологічної політики та інформування широкого загалу з означеного питання. Інституція (відкрита для країн, що не входять в ЄС) відповідає за надання надійної і незалежної інформації про стан і перспективи навколишнього середовища. ЄАНС збирає, здійснює управління й аналізує дані, координуючи європейську мережу інформації і спостереження за навколишнім середовищем (Eionet) [17].

Задля допомоги директивним органам приймати обґрунтовані рішення і розробляти природоохоронне законодавство і політику ЄС провадить Європейську програму спостережень за Землею (Copernicus). Програма зосереджена на дослідженні моря, суші, атмосфери і змінах клімату. Стосовно

речовин-забруднювачів, що викидаються в повітря, воду і землю, Європейський реєстр викидів і перенесення забруднювачів (E-PRTR) надає ключові екологічні дані більш ніж з 30000 промислових об'єктів в ЄС та Ісландії, Ліхтенштейні, Норвегії, Сербії та Швейцарії. Реєстр доступний для громадськості на умовах безоплатності у мережі Інтернет.

Європейський парламент відіграє важливу роль у формуванні екологічного законодавства ЄС. Він займається питаннями і проблематикою законодавства, що впливають з плану дій в економічній галузі. Йдеться про захоронення відходів, акумуляторів, транспортних засобів з вичерпаним терміном експлуатації тощо, питання зміни клімату (ратифікація Паризької угоди, облік землекористування, зміни у землекористуванні та лісовому господарстві в зобов'язаннях Європейського Союзу зі зміни клімату).

Парламент багаторазово визнавав потребу покращення реалізації екологічної політики в якості ключового пріоритету. В резолюції «Поліпшення надання вигод від заходів ЄС з охорони навколишнього середовища: зміцнення довіри за допомогою поліпшення знань і реагування» він піддав критиці низький рівень застосування права навколишнього середовища в державах-членах і дав кілька рекомендацій для ефективнішої реалізації. У своїй позиції стосовно поточної програми дій з охорони навколишнього середовища Парламент наголосив на необхідності дещо суворішого дотримання природоохоронного законодавства ЄС. Закликав також до створення більш безпечних умов для інвесторів, які підтримують екологічну політику і зусилля по боротьбі зі зміною клімату для кращого врахування екологічних проблем в інших стратегіях [17].

Таким чином, у екологічній політиці ЄС від 1990-х років фіксується поступова відмова від безпосереднього адміністрування до більш гнучких, ринкових елементів, механізмів (наприклад, до торгівлі квотами викидів парникових газів і до елементів партиципативного управління, заснованого на принципі «розділеної відповідальності» між учасниками – урядом, бізнесом, громадськістю, споживачами). Відповідно до норм Орхуської конвенції, підписаної в 1998 році, громадяни повинні бути включені в природоохоронну

діяльність, задіяні в процесах підготовки, моніторингу та контролю за порушенням екологічних норм.

Мешканці країн Європейського Союзу мають беззаперечне право на інформацію. Разом з тим – на участь в підготовці правових актів, можливість звертатися до суду з питань захисту навколишнього середовища. Гнучкі ринкові механізми ефективні для застосування в усіх пріоритетних галузях екологічної політики. Найперше – у боротьбі зі змінами клімату із максимальним збереженням біологічного різноманіття популяцій. Важливим бачиться також захист навколишнього середовища і здоров'я людини, а також – забезпечення сталого використання природних ресурсів.

Таким чином, ринкові інструменти стимулюють виробників і споживачів на зміну поведінки на користь екологічної ефективності використання природних ресурсів, розвиток і розробку інноваційних технологій, покликаних зберігати природу. Крім цього, запропоновані механізми відповідають цілям сталого розвитку та Лісабонської програми.

Відповідно до доповіді Європейського агентства з навколишнього середовища, існує класифікація сучасних ринкових інструментів у дії:

- торговельні дозволи, запроваджені для зниження викидів (до прикладу, квоти на викиди CO<sub>2</sub>), або економії природних ресурсів (вилов риби);
- екологічні податки, упроваджені для зміни цін і впливу як на споживачів, так і на виробників;
- екологічні внески, введені, щоб повністю або частково покрити витрати на екологічні служби, заходи щодо скорочення забруднення водних ресурсів, на утилізацію відходів;
- екологічні субсидії і пільги, запроваджені задля стимулювання розвитку нових технологій, створення нових ринків екологічних товарів і служб, а також – для підтримки досягнення високих рівнів захисту навколишнього середовища;
- схеми відповідальності і компенсації. Мета – забезпечити адекватне відшкодування наслідків діяльності, що несе небезпеку для навколишнього середовища, витрати на запобігання та відновлення збитку [49].

Практичний досвід наочно показує, що найефективніше використовувати поєднання цих ринкових інструментів. Важливо, що практика використання ринкових інструментів у разі зросла, починаючи від середини 1990-х років. Це чи не найбільше стосується податків, внесків і торгових дозволів. Левова частка заходів не виходила за рамки країн ЄС. Розміри оплати і внесків за забруднення води і повітря обчислювалися відповідно до потуг кожної з країн платити. Певні країни добровільно погодилися ввести податки на відходи та використання ресурсів.

Так, наприклад, Скандинавські країни і Нідерланди найпершими запровадили використання екологічних податків. Вони і зараз залишаються на позиціях актуальних лідерів у цій царині.

Останнім часом значно збільшилася кількість податків на CO<sub>2</sub>, на сірку в паливі, утилізацію відходів, сировину, ряд податків на готову продукцію. Лише незначна їхня кількість, як-от податок на звалища відходів, мита на розробку піску, гравію, каменю, залишилися такими ж [49].

Важливо, що вивчення та використання європейського досвіду дасть змогу ефективно сформувані механізми реалізації екологічної політики України.

### **1.3. Глобальні екологічні ініціативи міжнародних організацій**

Ідея про необхідність міжнародного співробітництва у сфері охорони навколишнього середовища прозвучала 1913 року на Першій природоохоронній міжнародній конференції у Берні. Практично ж ці ідеї почали втілюватися у життя лише у другій половині ХХ століття. Особлива їхня актуальність вбачалася після використання в часі Другої світової війни різних видів озброєнь. У їх числі – хімічної, біологічної та ядерної.

Провідну роль у цьому процесі виконує Організація Об'єднаних Націй. У 1972 році в рамках ООН було створено Програму із захисту навколишнього природного середовища (UNEP, United Nations Environment Programme – ЮНЕП). Йдеться про спеціальний міжнародний механізм з координації

співробітництва держав в сфері охорони навколишнього природного середовища [64].

ЮНЕП активно сприяє реалізації природоохоронної складової сталого розвитку в рамках системи ООН. Організація також неухильно займається захистом природного середовища планети. Достатньо часто спонсорує і сприяє реалізації екологічних проєктів, відіграє значну роль у створенні й імплементації міжнародних конвенцій в галузі екології та охорони навколишнього середовища. З активною підтримкою й активною участю ЮНЕП були розроблені і прийняті десятки документів. Серед них – Стокгольмська конвенція про стійкі органічні забруднювачі 2001 року, Міжнародна угода про торгівлю тропічною деревиною 2006 року та Паризька хартія про зміну клімату – підсумковий документ 21-ї Конференції сторін Рамкової конвенції ООН про зміну клімату 2015 року [64].

У 2015 році ООН очолила черговий щабель у міждержавному екологічному співробітництві. У вересні 2015 року, в рамках 70-ї сесії Генеральної Асамблеї ООН у Нью-Йорку, провели Саміт ООН для прийняття Порядку денного в галузі розвитку на період після 2015 року. Під час цієї зустрічі лідери ста дев'яноста трьох країн ухвалили сімнадцять глобальних Цілей сталого розвитку на 2016–2030 роки. Серед них сім стосуються питань екологічної безпеки:

- відновлювана і відносно недорога енергія;
- чиста вода і санітарія;
- відповідальне використання ресурсів;
- безпечне використання океанів;
- екологічно чисті міста і спільноти;
- протидія змінам кліматичної ситуації;
- екологічне використання землі (ґрунтів).

Проблемами охорони навколишнього природного середовища займається також доволі велика кількість регіональних організацій загальної і спеціальної компетенції. Маастрихтський договір про Європейський Союз свого часу закріпив природоохоронні цілі цієї організації. Йшлося, насамперед, про



сприяння на міжнародному рівні заходам, належним до регіональних і загальносвітових проблем навколишнього середовища.

Серед інших впливових регіональних організацій, що приділяють увагу проблемам екологічної безпеки, варто означити також ЮНІДО (Організація ООН з промислового розвитку, UNIDO), ЮНЕСКО (Організація ООН з питань освіти, науки і культури, UNESCO), ОБСЄ (Організація з безпеки і співробітництва в Європі), ЄБРР (Європейський банк реконструкції та розвитку), ГЕФ (Глобальний екологічний фонд), ЄІБ (Європейський інвестиційний банк), ЄЕА (Європейська екологічна агенція), НАТО (Північноатлантичний альянс, NATO) [65].

У сучасній системі міжнародних відносин спостерігають тенденцію до перерозподілу функцій між суб'єктами світової політики. Зокрема, зростає вплив недержавних (неурядових) інститутів. Вони мають помітний вплив на світовий політичний процес як в глобальному, так і в регіональному вимірах. Чинять безпосередній вплив на уряди, контролюють виконання міжнародних угод, у тому числі – екологічних.

Деякі міжнародні неурядові екологічні організації є достатньо впливовими й значимими. Зокрема, Всесвітній фонд дикої природи (WWF), Грінпіс (Greenpeace), Всесвітнє товариство захисту тварин (WSPA), Міжнародний зелений хрест (Green Cross), Міжнародний союз охорони природи (IUCN) тощо.

Всесвітній фонд дикої природи (WWF з гігантською пандою на логотипі) вживає заходів стосовно охорони рідкісних тварин. Організація неухильно бере участь у розробці угод про захист лісів, морів та прісних водойм. Щорічно WWF реалізовує понад 1200 екологічних проєктів, тим самим привертаючи увагу мільйонів людей до проблем охорони навколишнього середовища і варіантів їх вирішення. Серед проєктів WWF вартує виокремити щорічну Міжнародну акцію «Година Землі».

Незалежну міжнародну організацію «Грінпіс» заснували у 1970 році. Її метою стала організація дій задля запобігання деградації й руйнування регіональних та глобальних екосистем. «Грінпіс» задав певний ритм у вирішенні

нагальних питань екології. Саме тому інші екологічні організації світу рівняються на нього. Ця організація має значний вплив і важелі впливу. Так, у лютому 2016 року, вищий орган охорони навколишнього середовища в Колумбії під тиском місцевих громад та активістів «Грінпіс Колумбії» був вимушений заборонити багатонаціональній гірничодобувній компанії «Хунза вугілля» здійснювати частину своєї роботи. Відтак, Конституційний суд Колумбії скасував всі 347 ліцензій на видобуток вугілля в регіоні [17].

Міжнародні організації відіграють ключову роль у забезпеченні глобальної співпраці в охороні навколишнього середовища. Вони розробляють універсальні принципи, угоди та протоколи, спрямовані на вирішення екологічних проблем. Серед них – зміна клімату, збереження біологічного різноманіття, а також – боротьба із забрудненням. Наприклад, діяльність ООН через її екологічні програми (ЮНЕП) і реалізація міжнародних угод, як-от Паризька кліматична угода, сприяють значному об'єднанню зусиль країн для сталого розвитку.

Окрім нормативної функції, міжнародні організації надають технічну та фінансову допомогу, підтримують дослідження і поширюють передовий прогресивний досвід. Вони слугують платформою для діалогу між урядами, науковцями та громадськістю. Тим самим – стимулюють запровадження інноваційних рішень задля збереження екосистем. Таким чином, їхня діяльність є критично важливою для узгодження дій у боротьбі з глобальними екологічними викликами.

## РОЗДІЛ II. ОРГАНІЗАЦІЙНІ МЕХАНІЗМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ЗЕЛЕНИХ ІНІЦІАТИВ У ЄС

### 2. 1. Екологічне право ЄС

Питанням охорони довкілля пронизані передовсім установчі акти Європейського Союзу. Так, у Преамбулі Консолідованої версії Договору про ЄС, однією з цілей утворення цього співтовариства закріплено, зокрема, принципи сталого розвитку та формування внутрішнього ринку на умовах захисту навколишнього середовища.

Розділ XX Договору має назву «Довкілля». За мету поставлено досягнення таких завдань: збереження, захист та поліпшення якості довкілля; захист здоров'я людей; адекватне використання природних ресурсів; сприяння на міжнародному рівні у вирішенні регіональних і світових проблем довкілля, захист клімату Статтею 37 Хартії основних прав ЄС визначено, що високий рівень захисту навколишнього середовища та покращення якості навколишнього середовища мають бути інтегровані в політику Союзу, забезпечуватися відповідно до принципу сталого розвитку. Також політика Союзу повинна забезпечувати високий рівень захисту споживачів (ст. 38). Такі підходи визначили особливості розвитку екологічного права Європейського Союзу.

Вартує звернути увагу на види та ієрархію самих актів ЄС, що належать до вторинного права ЄС. Під ним бачиться сукупність правових джерел, ухвалених інституціями ЄС. Також сюди входять акти, прийняті на основі установчих договорів, котрі складають первинне право ЄС. До вторинного права ЄС відносять регламенти, директиви, рішення.

Регламент – це акт найвищої юридичної сили, що прирівнюється до закону. Документ приймається Європейським парламентом або спільно Європейським парламентом і Радою ЄС, має пріоритет перед національними законодавствами при вирішенні питань однієї сфери. Усі наступні національні закони приймають

і ухвалюють з урахуванням регламентів. Держави-члени ЄС зобов'язані відмовитися від заходів, які ставлять під сумнів безпосереднє застосування регламенту.

Директива – акт, що приймається Європейським парламентом і Радою за поданням Єврокомісії. Директиви ще називають «рамковими законами». На відміну від регламентів як інструментів прямої дії, директива запроваджується через національне законодавство. Вона зобов'язує державу-члена у певний термін вжити заходів, спрямованих на досягнення визначених у ній цілей-завдань. У тому числі – шляхом відповідних змін до національного законодавства.

Директиви – підпорядковані інструменти. Вони відображають положення договорів і, як і договори, мають верховенство над національним правом. Відповідно, якщо певна країна не запровадила вчасно відповідну директиву до національного законодавства – вона так само має силу закону в цій країні, і її порушення може бути оскаржено в Суді ЄС.

Директива обов'язкова щодо закріпленої в ній кінцевої мети-результату, їй має кореспондувати національне законодавство відповідно до встановлених у директиві строків імплементації.

Рішення ЄС – акт індивідуальної, але обов'язкової дії, що приймається Радою Європейського Союзу, і може бути адресований як державам-членам, так і окремими юридичним і фізичним особам. Обов'язковою юридичною силою в ЄС володіють є рекомендації та висновки, прийняті Єврокомісією [18; 27].

У різних напрямках екологічної політики, вартує виділити низку законодавчих актів. Стосовно питань інтеграції означеної сфери, визначальними бачаться:

- Директива 2011/92/ЄС про оцінку впливу окремих державних і приватних проектів на навколишнє середовище;

- Директива 2001/42/ЄС про оцінку впливу окремих планів і програм на навколишнє середовище;

- Директива 2003/4/ЄС про доступ громадськості до екологічної інформації та про скасування Директиви 90/313/ЄЕС;

- Директива 2003/35/ЄС про забезпечення участі громадськості у підготовці окремих планів та програм, що стосуються навколишнього середовища, та внесення змін і доповнень до Директив 85/337/ЄЕС та 96/61/ЄС про участь громадськості та доступ до правосуддя.

У проблематиці охорони атмосферного повітря законодавство ЄС визначають:

- Директива 2008/50/ЄС про якість атмосферного повітря та чистіше повітря для Європи;

- Директива 2004/107/ЄС про миш'як, кадмій, ртуть, нікель і поліциклічні ароматичні вуглеводні у атмосферному повітрі;

- Директива 98/70/ЄС про якість бензину та дизельного палива та внесення змін і доповнень до Директиви 93/12/ЄЕС, що доповнена Директивами 2000/71/ЄК, 2003/17/ЄК та 2009/30/ЄК і Регламентом (ЄС) 1882/2003;

- Директива 1999/32/ЄС про зменшення вмісту сірки у деяких видах рідкого палива та внесення змін і доповнень до Директиви 93/12/ЄС зі змінами і доповненнями, внесеними Регламентом (ЄС) 1882/2003;

- Директива 94/63/ЄС про контроль викидів летючих органічних сполук (ЛОС), що виникають зі сховищ нафти та при її транспортуванні з терміналів до сервісних станцій зі змінами та доповненнями, внесеними Регламентом (ЄС) 1882/2003;

- Директива 2004/42/ЄС про обмеження викидів летючих органічних сполук за рахунок використання органічних розчинників у певних фарбах і лаках та продукції полірування транспортних засобів та внесення змін і доповнень до Директиви 1999/13/ЄС [63].

У Європейському Союзі ухвалено законодавство, яке гарантує добру якість атмосферного повітря та запроваджує моніторинг і контроль за речовинами, що забруднюють повітря. Окрім промислових викидів, негативний вплив на атмосферне повітря справляє також транспорт, насамперед – автомобільний.

Відтак, Європейська комісія встановила екологічні вимоги і екологічні податки шляхом диференціації з урахуванням загальної маси й екологічного класу транспортних засобів, інтенсивності руху, рівня завантаженості транспортної мережі, загальної екологічної ситуації уздовж маршруту руху транспорту тощо.

Чільним джерелом-забруднювачем атмосферного повітря у Європі залишається автомобільний транспорт. Тому в більшості європейських країн надалі триває визначення в кількісних показниках система заходів для транспортного сектору, які б сприяли досягненню цілей, задекларованих Кіотським протоколом до Рамкової конвенції ООН про зміну клімату 1997 року. Зосібна, щодо зниження обсягів викидів CO<sub>2</sub>. За останнє десятиліття спостерігається зниження обсягів викидів речовин-забруднювачів у довшілля. Це результаті збільшення кількості нових автомобілів у багатьох країнах-членах ЄС. Європейським Союзом погоджено два етапи подальшого значного скорочення викидів CO<sub>2</sub>, NO<sub>x</sub>, вуглеводів, бензолу.

Директивою 98/70/ЄС Європейського парламенту та Ради від 13 жовтня 1998 року стосовно якості бензину та дизельного палива і внесення змін до Директиви Ради 93/12/ЄЕС було встановлено, що до 1 січня 2000 року держави-члени повинні були заборонити продаж етильованого бензину на своїй території [56].

Директива 1999/62/ЄС Європейського парламенту і Ради від 17 червня 1999 року про стягнення плати з вантажних транспортних засобів за використання певних об'єктів інфраструктур («Євровіньєтки») визначає означені принципи оплати: обмеження використання комерційних транспортних засобів з вищою навантажувальною вагою; стимулювання використання та виробництва екологічно чистих автомобілів (Євро-1, Євро-2); дозвіл стягувати платню за експлуатацію мостів, тунелів та гірських доріг. Держави-члени мають право змінювати ставки зборів у залежності від класу викидів в атмосферу, періоду доби. Директива встановлює податки з автомобілів у кожній країні Співтовариства і не перешкоджає застосуванню спеціальних податків та зборів, що стягуються у часі реєстрації транспортних засобів, чи застосовуються до АТЗ.

Надзвичайна важливість проблем охорони атмосферного повітря зумовлює включення у ці процеси судових органів ЄС. Європейська комісія 2018 року подала позови до Суду ЄС на Німеччину і ще шість країн-членів ЄС за недостатні зусилля у боротьбі з забрудненням повітря. Головне занепокоєння представників Єврокомісії викликав рівень концентрації викидів окису азоту в атмосферу. Його спричинили дизельні автомобілі, шкідливі для дихальної системи людей. У повітрі багатьох німецьких міст означений рівень перевищує європейські норми.

В країнах-членах ЄС набирають популярності рухи «Car free city» (Місто без автомобілів) та «Car free zone». До них вже повністю або частково доєдналися Венеція, Барселона, Нюрнберг, Гайдельберг (Німеччина), Гент (Бельгія) та ін. [62, р. 47–59].

Законодавство ЄС у питаннях роботи з відходами та ресурсами керується:

- Директивою 2008/98/ЄС про відходи;
- Директивою 1999/31/ЄС про захоронення відходів зі змінами і доповненнями, внесеними Регламентом (ЄС) 1882/2003;
- Директива 2006/21/ЄС про управління відходами видобувної промисловості та внесення змін і доповнень до Директиви 2004/35/ЄС.

Питання розміщення, утилізації, захоронення і перевезення відходів регулюються низкою директив про відходи [54].

Стосовно питань якості води та управління водними ресурсами, у т. ч. – морським середовищем, законодавство ЄС визначають:

- Директива 2000/60/ЄС про встановлення рамок діяльності Співтовариства у сфері водної політики зі змінами і доповненнями, внесеними Рішенням 2455/2001/ЄС і Директивою 2009/31/ЄС;
- Директива 2007/60/ЄС про оцінку та управління ризиками затоплення;
- Директива 2008/56/ЄС про встановлення рамок діяльності Співтовариства у сфері екологічної політики щодо морського середовища;

- Директива 91/271/ЄЕС про очистку міських стічних вод зі змінами та доповненнями, внесеними Директивою 98/15/ЄС та Регламентом (ЄС) 1882/2003 і Регламентом (ЄС) 1137/2008;

- Директива 98/83/ЄС про якість води, призначеної для споживання людиною, зі змінами і доповненнями, внесеними Регламентом (ЄС) 1882/2003 і Регламентом (ЄС) 596/2009;

- Директива 91/676/ЄС про захист вод від забруднення, спричиненого нітратами з сільськогосподарських джерел, зі змінами і доповненнями, внесеними Регламентом (ЄС) 1882/2003.

Після атмосферного повітря, визначальним джерелом для повноцінного та якісного життя людини вважають воду. Саме з водою пов'язані перехід від кочового способу виробництва до осілого та появи землеробства, виникнення морських, античних, полісних цивілізацій на Європейському континенті (Давня Греція і Давній Рим, Північне Причорномор'я). Море там використовувалося переважно як засіб комунікації і торгівлі, а також – для організації промислового та енергетичного процесів, сфери послуг та громадського харчування. Відтак, охорона цих ресурсів бачиться важливим і непроминальним завданням держав ЄС.

Щодо промислових забруднень та техногенних загроз, законодавство ЄС визначене:

- Директивою 2010/75/ЄС про промислові викиди (всеохоплююче запобігання і контроль забруднень) (переглянута);

- Директивою Європейського парламенту і Ради 2012/18/ЄС від 4 липня 2012 року про контроль загроз виникнення значних аварій, пов'язаних із використанням небезпечних речовин, та про внесення змін і подальше скасування Директиви Ради 96/82/ЄС [56].

Законодавство ЄС у сфері протидії промисловим забрудненням забезпечує комплексний підхід до контролю за забрудненням повітря, води та ґрунтів. Воно чітко встановлює складні галузеві стандарти для найбільш забруднюючих секторів економіки. Забруднення вдається зменшити, або й взагалі запобігти



йому, де це можливо, завдяки принципу «забруднювач платить» і застосуванню найкращих доступних технологій і методів управління. Цілісний підхід до контролю за поводженням з небезпечними речовинами встановлює правила щодо запобігання аварій і обмеження наслідків їх впливу на життя людей і навколишнього середовища [62, р. 56–74].

Питання екологічної безпеки використання генетично модифікованих організмів регламентують:

- Директива 2001/18/ЄС про навмисне вивільнення у навколишнє середовище генетично модифікованих організмів;

- Регламент (ЄС) 1946/2003 про транскордонні перевезення генетично модифікованих організмів;

- Директива 2009/41/ЄС про використання генетично модифікованих мікроорганізмів у замкненій системі;

- Регламент (ЄС) 1829/2003 щодо генетично модифікованих харчових продуктів та кормів;

- Регламент Комісії (ЄС) 641/2004 від 6 квітня 2004 року про детальні правила імплементації Регламенту (ЄС) 1829/2003 Європейського парламенту та Ради стосовно заявки на отримання дозволу на нові генетично модифіковані продукти харчування та корми, повідомлення про актуальні модифіковані продукти та випадкову або технічно неминучу присутність генетично модифікованого матеріалу, що він отримав сприятливу оцінку ризику;

- Регламент (ЄС) 1829/2003 про генетично модифіковані харчові продукти та корми;

- Регламент (ЄС) 1830/2003 щодо простежуваності та маркування генетично модифікованих організмів простежуваності харчових продуктів та кормів, вироблених з генетично модифікованих організмів, та про внесення змін до Директиви 2001/18/ЄС.

Генетично модифіковані організми (ГМО) – організми, генетичний матеріал яких було змінено у спосіб, неможливий за природних умов за допомогою схрещування чи рекомбінації. Генетичні модифікації рослин

зазвичай націлені на стійкість до окремих гербіцидів (гліфосати, дикамба тощо), шкідників (лускокрилі тощо), вірусів, стійкість до посухи та інших стресових явищ, поліпшення якісних характеристик продукції (вміст крохмалю, краща перетравність кормів тощо). ГМО, разом з тим, є певним чином науковим здобутком у справі подолання глобальної продовольчої проблеми через кількість населення Землі, що має тенденцію до зростання.

У ЄС питання ГМО регулюється двома інституціями: Європейською комісією та Європейським агентством із безпеки харчових продуктів (EFSA). Саме EFSA несе відповідальність за надання дозволів використовувати кожен окремий ГМ-продукт.

Станом на сьогодні у світі склалося три підходи до питань екологічної безпеки використання ГМО: 1) відсутність формальної заборони на ГМО (переважна більшість країн); 2) обмеження ГМО на законодавчому рівні (серед ЄС – Франція, Німеччина, Італія, Латвія, Угорщина, Хорватія, а також Норвегія, Швейцарія, Сербія, Боснія Герцеговина, Албанія, Шрі-Ланка, Алжир, Тайланд); 3) повна заборона ГМО (Греція, Австрія, Єгипет, Польща, Мадагаскар, Венесуела, Перу, Еквадор).

Законодавство ЄС стосовно зміни клімату і захисту озонового шару визначають:

- Директива 2003/87/ЄС про встановлення схеми торгівлі викидами парникових газів у рамках Співтовариства;
- Регламент 2037/2000 про субстанції, що руйнують озоновий шар;
- Регламент 842/2006 про певні фторовані парникові гази [63].

Зміна клімату – глобальна екологічна проблема. Вона несе чітку загрозу життю і здоров'ю людини, довкіллю. Ставить під питання існування екосистеми та цивілізації на Землі. Зміна клімату призводить до екстремального підвищення температури, повеней, посух, зменшення кількості питної води, поширення нетипових важких захворювань тощо. На рівні міжнародного співтовариства та ЄС існує багато правових інструментів, які запроваджують механізми протидії, адаптації та пом'якшення наслідків зміни клімату.

У ЄС діє законодавство, яке врегульовує встановлення схем торгівлі викидами парникових газів. Система означених документів чітко регламентує поведінку із фторованими парниковими газами та субстанціями, котрі руйнують озоновий шар.

У червні 2021 року було ухвалено запропонований Єврокомісією Європейський кліматичний закон (European climate law). Він встановлював нову мету – скорочення викидів парникових газів щонайменше на 55 % до 2030 року порівняно з рівнем 1990 року. Закон передбачав досягнення нульових викидів парникових газів для країн ЄС у цілому, переважно – у спосіб скорочення викидів, інвестицій в екологічні технології та охорони навколишнього природного середовища. Законом гарантувалася політика ЄС, що мала сприяти досягненню цієї мети. Усі сектори економіки та суспільства незмінно повинні відігравати свою роль [52].

Європейський кліматичний закон спрямований на встановлення довгострокової політики для досягнення мети кліматичної нейтральності до 2050 року соціально справедливим та економічно ефективним способом. Важливим кроком було створення системи моніторингу прогресу виконання та за потреби вжиття подальших заходів, забезпечення передбачуваності для інвесторів та інших суб'єктів економіки. Превалюючим лишалось переконання, що перехід до кліматичної нейтральності є незворотним. Відповідно до Європейського кліматичного закону, інституції ЄС та держави-члени зобов'язані вжити потрібних заходів на рівні ЄС та національних рівнях для досягнення цілі. Важливість сприяння справедливості та солідарності між державами-членами мали бути враховані належним чином.

У галузі проблеми боротьби з акустичним забрудненням довкілля (шумом) законодавство ЄС послуговується:

- Регламентом (ЄС) 598/2014 Європейського парламенту та Ради від 16 квітня 2014 року про встановлення правил і процедур стосовно запровадження пов'язаних із шумом експлуатаційних обмежень в аеропортах Союзу в рамках збалансованого підходу та скасування Директиви 2002/ 30/ЄС;

- Директивою 2002/49/ЄС Європейського парламенту та Ради від 25 червня 2002 року щодо оцінки та управління шумом навколишнього середовища – Декларація Комісії в Погоджувальному комітеті щодо Директиви щодо оцінки та управління шумом навколишнього середовища.

Згідно з оцінками експертів ВООЗ, проблема шуму призводить до невротично-інтелектуальних розладів (особливо серед дітей) та збільшення серцево-судинних захворювань. Вона посідає четверте місце після проблем, пов'язаних із забрудненням води, ґрунту і повітря [58].

Про охорону природи ідеться у Директиві 2009/147/ЄС про захист диких птахів; Директиві 92/43/ЄС про збереження природного середовища існування, дикої флори та фауни, зі змінами і доповненнями, внесеними Директивами 97/62/ЄС, 2006/105/ЄС та Регламентом 1882/2003.

Законодавство ЄС щодо питань охорони надр визначають:

- Директива 94/22/ЄС Європейського парламенту та Ради Європейського Союзу “Про умови надання та використання дозволів на пошук, розвідування та видобуток вуглеводнів” від 30 травня 1994 року.

Надра належать до невідновлюваних природних ресурсів. Тому потребують особливої охорони та раціонального використання, здійснення державними органами контрольної-наглядової діяльності у сфері користування надрами відповідно до європейських принципів і стандартів дозволить забезпечити виконання заходів стосовно раціонального надрокористування, охорони надр і забезпечення екологічної безпеки [43].

Окрім того, право ЄС стосується сфери охорони лісів, земельних ресурсів та ґрунтів.

## **2.2. Інституційна структура екологічної політики ЄС**

Координаційну роль ЄС у сфері природоохоронної діяльності забезпечує значна кількість організацій-інституцій. Питання охорони довкілля на рівні ЄС

вирішують: Європейська комісія, Європейський парламент, Рада ЄС і Європейська агенція з довкілля (ЄАЗД), створена у 1990 році.

Регламентом про устанovu ЄАЗД і Європейської мережі екологічної інформації і спостережень (ЄМЕІС) передбачалося, що метою цих організацій є забезпечення ЄС і держав-учасників, а також країн, що не є членами ЄС, об'єктивною і достовірною інформацією, здійснення заходів для захисту довкілля, належне інформування громадськості тощо.

ЄАЗД створене, аби забезпечувати ЄС і країни-члени об'єктивною, надійною і стандартизованою інформацією про навколишнє середовище. Інституція має своїм завданням здійснювати належну оцінку результатів виконання поточної екологічної політики. На неї мають взоруватися і повинні розроблятися нові природоохоронні заходи та дії.

Агенція збирає й акумулює дані про поточний і прогнозований стан довкілля. Пріоритетними напрямками є: стан повітря й викиди речовин-забруднювачів; якість водних ресурсів; якість ґрунтів, фауна, біотопи й флора; землекористування та природні ресурси; поводження з відходами; шумове забруднення; захист прибережних районів і хімікати. Агентство також відає соціально-економічними питаннями, транскордонними проблемами, питаннями міжнародного співробітництва, убезпечує від дублювання роботи інші органи ЄС [17].

Європейське агентство з охорони довкілля розташоване у Копенгагені (Данія). Матеріали ЄАЗД – основна інформаційна база для тих, хто залучений в розвиток, прийняття, проведення і оцінювання екологічної політики, громадськості.

Основними векторами роботи ЄАЗД є запобігання зміні клімату; втратам біологічного різноманіття і розуміння його просторової зміни; захист людського здоров'я і якості життя індивідів; використання/управління природними ресурсами і відходами.

ЄАЗД налічує 32 країни-члени (27 країн ЄС разом з Ісландією, Ліхтенштейном, Норвегією, Швейцарією та Туреччиною) і шість країн, що

співпрацюють з ЄАЗД (Албанія, Боснія та Герцеговина, колишня республіка Югославії Македонія, Сербія та Чорногорія).

Європейська екологічна інформаційна та наглядова мережа (Eionet) – це мережа співпраці ЄАД та країн-партнерів. ЄАЗД відповідальна за розвиток мережі і координування її дій. Для цього ЄАЗД постійно і тісно співпрацює з національними фокусними групами (focal points). Здебільшого, йдеться про національні екологічні агентства чи міністерства охорони природи. Вони відповідальні за координування національних мереж, які мають у своєму складі багато установ (всього близько 300) [13, с. 27–35].

У діяльності ЄАЗД і ЄМЕІС задіяні Європейський інвестиційний банк, Комітет регіонів та Економічний і соціальний комітет. З часу підписання Маастрихтського договору, ЄС поступово перетворюється в «екологічний союз». Держави-члени ЄС зобов'язані інтегрувати завдання охорони довкілля в нормативно-правові акти. Ті, у свою чергу, діють у всіх галузях і напрямках політики визначеної країни.

### **2.3. Фінансування зелених трансформацій в ЄС**

Вугілля та сталь в історії європейської інтеграції стали ресурсами, що започаткували розвиток Європейського проєкту у 1950-ті роки. Європейський Союз нині поставив за мету до 2050 року, що відмірює майже сто років від створення Європейського співтовариства вугілля і сталі, зробити все можливе, аби досягти зворотного і відмовитись від будь-якого використання викопних копалин. У 2008 році ЄС проголосив себе лідером у запровадженні політики, яка прагне перетворити Європу на економічну матрицю із низьким рівнем викидів вуглецевого газу. Швидкому поступу до визначеної мети завадили світова економічна криза, відсутність політичної підтримки з боку Китаю і вихід США із Паризької кліматичної угоди 2015 року, низка інших вагомих і менш значних обставин. Новий склад Єврокомісії, сформований у 2019 році, взявся за справу з

новими силами і амбіціями і проголосив Європейський Зелений курс одним зі своїх пріоритетів.

Європейський Зелений курс (ЄЗК) – дорожня карта заходів та дій, покликаних перетворити Європейський Союз на ефективну, стійку та конкурентоспроможну економіку. Йдеться про розробку та допомогу державам-членам впровадити зміни, що допоможуть Європі до 2050 року стати першим у світі кліматично нейтральним континентом. Така мета має бути досягнута шляхом стимулювання розвитку циркулярної економіки, покращення здоров'я та якості життя людей. Так само – трансформації кліматичних та екологічних викликів на можливості у всіх сферах та політиках ЄС, забезпечуючи справедливий та інклюзивний характер зеленого переходу [19, с. 4–5].

ЄЗК офіційно представила Президентка Європейської комісії Урсула фон дер Ляєн у Європейському парламенті 11 грудня 2019 року. На тлі економічної та коронавірусної епідемії саме ЄЗК покликаний відіграти роль елемента-консолідатора задля підвищення стійкості без того вразливого світу. Метою його є концептуалізація зеленої модернізації економіки та економічного зростання для забезпечення життя людей у гармонії з планетою та її ресурсами. Відповідно, двома ключовими напрямками ЄЗК є чиста енергія, кліматичні заходи, будівництво та реновація, стійка промисловість, стійка мобільність, зменшення забруднення довкілля, біорозмаїття та стійка аграрна політика (стратегія «Від лану до столу»).

Більш предметно, ЄС ставить перед собою такі завдання:

- Біорізноманіття передбачає заходи, що мають на меті захист вразливої екосистеми.
- Стратегія «Від лану до столу»: пошук шляхів забезпечення більш стійких харчових систем.
- Стале сільське господарство: забезпечення сталості у сільському господарстві та сільській місцевості ЄС завдяки спільній аграрній політиці (CAP).

- Чиста енергія. Стратегія передбачає перехід на чисту енергію – енергію з мінімальними викидами парникових газів та інших речовин, що забруднюють.
- Стала промисловість передбачає створення шляхів забезпечення більш стійких, екологічно чистих виробничих циклів, з максимальним повторним використанням матеріалів та мінімізацією відходів.
- Будівництво та ремонт, що мають на меті створення умов для екологічно чистого будівельного сектора.
- Стала мобільність: формування транспортних систем, які максимально сприяють використанню транспортних засобів на низьковуглецевих видах палива.
- Подолання забруднення шляхом впровадження швидких та ефективних заходів для скороченню забруднення.
- Кліматичні заходи ставлять за мету досягнення кліматичної нейтральності країн Співдружності до 2050 року.

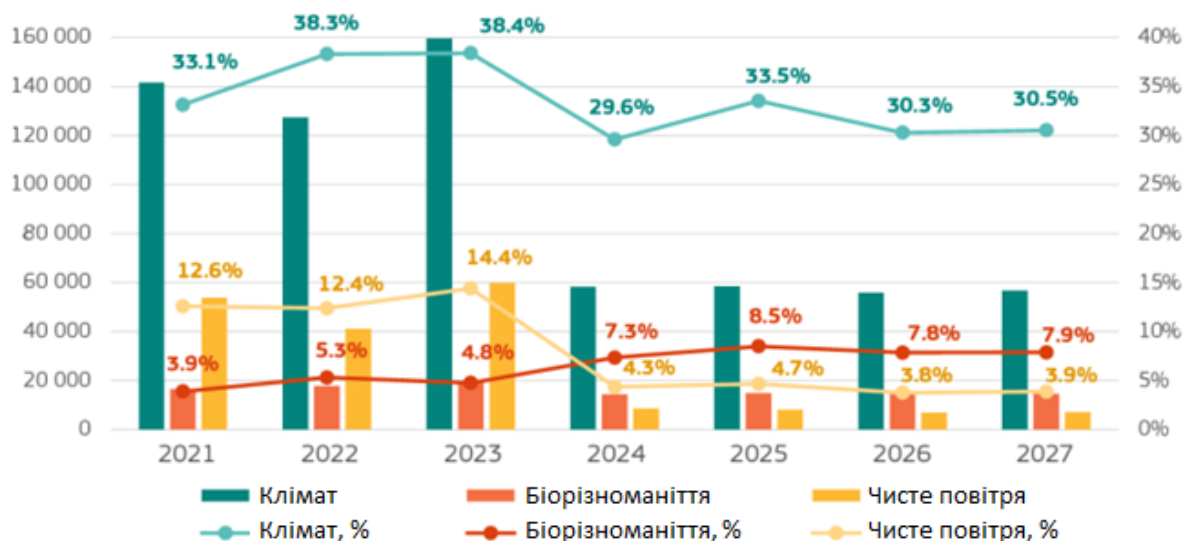
Таким чином, Європейський Зелений курс – визначений план ЄС із розвитку сталої економіки, у якій до 2050 року буде зведено до нуля викиди парникових газів (проміжна ціль – скорочення викидів на 50-55% відносно рівня 1990-х років до 2030 року). Економічне зростання тут буде відокремлене від збільшення використання ресурсів. Жодна людина чи територія не залишаться осторонь запроваджених змін-нововведень.

Аби підкреслити відданість своїм кліматичним та екологічним цілям, ЄС встановив кількісні орієнтири для фінансової перспективи на 2021–2027 роки та фінансування з «ЄС наступної генерації». Зокрема, у рамках цих двох інструментів, ЄС зобов'язується спрямувати щонайменше 30 % видатків на цілі, пов'язані з кліматом [10].

«Зелений» бюджет ЄС формується навколо трьох напрямів: 1) клімат (адаптація до клімату та пом'якшення наслідків зміни клімату), 2) біологічне різноманіття і 3) чисте повітря. Найбільша частина ресурсів спрямовується безпосередньо на кліматичні цілі. На період 2021–2027 років бюджет ЄС на



зелені трансформації склав 578 млрд євро, , тобто 32,6 % бюджетного конверту (фінансова перспектива + «ЄС наступної генерації») [10] (рис. 2.1.)



**Рис. 2.1. Зелені бюджетні зобов'язання ЄС у період 2021-2027 років, млн євро\***

\* Складено за: [10].

«ЄС наступної генерації» включає три основні підпрограми: Механізм відновлення і гнучкості (Recovery and Resilience Facility), REACT EU та Фонд справедливого переходу (Just Transition Fund). Усі вони фінансуються через щорічні бюджети ЄС, однак їх показники переважно не відображені у фінансовій перспективі (не є частиною Регламенту 2020/2093).

Механізм відновлення і гнучкості є головною групою видатків «ЄС наступної генерації» і передбачає надання позик виключно державам-членам і виключно на потреби посткризового економічного відновлення на суму 360 млрд євро і грантів на реалізацію проєктів з фінансового відновлення і економіко-соціальної гнучкості на суму 312,5 млрд. Для отримання можливості кваліфікуватись на ресурси Механізму відновлення і гнучкості держави-члени розробляють національні плани відновлення, щонайменше 37 % коштів яких мають бути спрямовані на реалізацію заходів у рамках Зеленого курсу ЄС [20]. Програма «REACT EU» покликана інтегрувати у регіональну політику ЄС модуль із боротьби з наслідками кризи, зумовленої COVID-19. Фонд справедливого переходу (Just Transition Fund) – новий інструмент у межах

політики згуртування ЄС, ціль якого – надання підтримки територіям, що стикаються з серйозними соціоекономічними викликами, пов'язаними з переходом на засади кліматичної нейтральності.

Традиційним інструментом зелених трансформацій у ЄС є *програма «Життя» (Life)*. З початку 1990-х років вона є єдиною програмою ЄС, повністю присвяченою екологічним, кліматичним та енергетичним цілям. «Життя» сприяє переходу до чистої, циркулярної, енергоефективної, кліматично нейтральної та стійкої до клімату економіки, в тому числі шляхом переходу до чистої енергії, захисту та покращення якості навколишнього середовища. Програма спрямована на розробку, демонстрацію та просування інноваційних методів та підходів для досягнення екологічних та кліматичних цілей ЄС. Вона також підтримує розробку, впровадження, моніторинг та виконання відповідного законодавства та політики Союзу.

Крім того, програма має на меті діяти як каталізатор для широкомасштабного розгортання успішних технічних та пов'язаних з політикою рішень шляхом інтеграції відповідних цілей в інші політики та практику державного і приватного секторів, шляхом мобілізації інвестицій та покращення доступу до фінансування. На сьогоднішній день Програма співфінансувала понад 5000 проєктів. Бюджет Програми на період 2021–2027 рр. становить 5,4 млрд євро [61].

Програма «Життя» розділена на чотири підпрограми: «Природа та біорізноманіття», «Циркулярна економіка та якість життя», «Пом'якшення наслідків зміни клімату та адаптація до них» та «Перехід до чистої енергії».

## РОЗДІЛ III. СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЕКОЛОГІЧНОЇ ТА КЛІМАТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЄС

### 3.1. Пріоритети та перспективи реалізації Зеленого курсу ЄС

Європейський зелений курс (European Green Deal) є дорожньою картою заходів, покликаних перетворити Євросоюз на ефективну, стійку та конкурентоспроможну економіку, визначать засоби перетворення Європи на перший у світі кліматично нейтральний континент до 2050 року. Вони стимулюватимуть розвиток економіки, покращення здоров'я та якості життя людей. Разом з тим – низка заходів Зеленого курсу трансформує кліматичні та екологічні виклики на можливості у всіх сферах та політиках ЄС, буде гарантувати справедливий та інклюзивний характер зеленого переходу.

Зелений курс офіційно представила Президентка ЄК Урсулою фон дер Ляєн в Європарламенті 11 грудня 2019 року. Ключовими напрямками Європейського зеленого курсу (ЄЗК) є чиста енергія, кліматична дія, будівництво та реновація, стійка промисловість, стійка мобільність, зменшення забруднення довкілля, біорозмаїття, стійка аграрна політика (Стратегія «Від лану до столу»).

ЄЗК стосується не стільки кліматичної політики, скільки зеленої концепції модернізації економіки та економічного зростання для забезпечення життя людини у гармонії з Планетою та її ресурсами. Деякі наслідки зелених ініціатив ЄС для торгівлі, на думку експертів, зможуть проявитися лише у довгостроковій перспективі.

План дій щодо циркулярної економіки, який передбачає перетворення стійкої продукції на норму в ЄС, з часом призведе до зниження попиту на промислову продукцію через продовження терміну використання товарів. З огляду на це та заохочення використання вторинної сировини, можна прогнозувати пропорційне зниження попиту на сировину.

Ініціативи у сільськогосподарській сфері та перехід до стійкої харчової системи ЄС ймовірно підвищить вимоги до сільськогосподарської і харчової продукції – це може стати додатковим торговельним бар'єром та негативно вплинути на український експорт. З іншого боку, популяризація органічної продукції у ЄС створить і нові можливості на ринку для виробників.

У контексті підтримки європейських малих та середніх підприємств (МСП) провідні бізнес-асоціації ЄС виходять з того, що Європейська комісія має своїм обов'язком надати підтримку МСП в «зеленому переході», забезпечити гнучке регуляторне середовище для розвитку МСП, регулярні консультації між Європейською комісією та відповідними бізнес асоціаціями, забезпечити МСП необхідною ліквідністю для ведення бізнесу та стимулювання зайнятості.

Енергетичний перехід – одна з найбільших проблем, з якою зіштовхуються МСП. На думку бізнес-асоціацій, підприємці повинні отримувати підтримку в цьому переході. Європейська комісія серед завдань має уважно вивчити сукупний вплив нових (інвестиційних) зобов'язань для МСП, які походять з ЄЗК. Бізнес-асоціації та їх члени повністю підтримують зелені амбіції Європейської комісії, але звертаються з проханням враховувати фінансово-економічну ситуацію значної кількості МСП при розробці нових «зелених» політичних заходів, що на них матимуть вплив [9, с. 39–56].

Серед пріоритетів стратегії Зеленого курсу є чиста енергія. У Європейському Союзі за 75% викидів парникових газів відповідає видобуток та спалювання викопного палива. Сюди відносять виробництво та споживання енергії, сектор транспорту тощо. Саме тому для досягнення кліматичної нейтральності до 2050-го року Стратегія передбачає поступову, але повну відмову від використання вугілля в енергетиці. Окремі країни ЄС встановлюють значно амбітніші дати. Так, Франція планує здійснити задумане до 2022 року, Словаччина – 2023 року, Італія – 2025 року, Греція – 2028 року.

Щоб не залишити без електроенергії увесь європейський континент, Стратегія ставить на перше місце розвиток енергоефективності та відновлюваних джерел енергії.

Наступний пріоритет Зеленого курсу – стала мобільність. Сектор транспорту в Європейському Союзі відповідає приблизно за чверть усіх викидів парникових газів (станом на 2018 рік) і має один з найбільших потенціалів скорочення – до 90 %. Діджиталізація пересування повинна допомогти управляти дорожнім рухом і значно скоротити споживання енергії [19].

Зменшення забруднення повітря – ще одна ціль Стратегії. Для цього повинні збільшуватися вимоги щодо викидів від транспортних засобів та запроваджуватися відповідні податки. В Стратегії робиться велика ставка на розвиток та збільшення частки електротранспорту та розбудову мережі станцій заправки.

Громадський транспорт у Стратегії майже не згадується, хоч і є одним із найбільш сталих засобів пересування (після велосипедів, самокатів тощо). Щоб більша кількість людей їде тролейбусом чи трамваєм, меншими стають затори на дорогах і зменшуються шкідливі викиди у повітря. У цьому контексті також варто наголосити про скорочення споживання енергії на перевезену людину.

Ще одним пріоритетом Зеленого курсу є циркулярна економіка. Половина загальних викидів парникових газів і більш 90% втрати біорізноманіття та дефіциту води пов'язані з видобутком і переробкою ресурсів. Тому стратегія рекомендує розвивати економіку в напрямку кліматичної нейтральності та ресурсоефективності за умови збереження конкурентоспроможності. Для збереження ресурсів ЄС необхідно перейти до моделі регенеративного зростання. Це означає не використовувати більше, ніж дає планета в реальному часі, скоротити споживання ресурсів та удвічі збільшити повторне використання матеріалів у найближче десятиліття.

Проблема забруднення навколишнього середовища часто перекладається на людину, яка купує товар, а після використання викидає його, його залишки або навіть упаковку.

Стратегія рекомендує переорієнтувати виробництво та пропонувати споживачам продукцію без пакування чи з можливістю придбати в свою тару. Електроніка ж має вироблятися з розрахунком на тривале використання із

полегшеною можливістю ремонту та апгрейду, а також переробки. Одяг має повинен бути якісним і придатним для переробки [58].

Пріоритетним напрямом Зеленого курсу є збереження біологічне різноманіття. Від нього залежить більше половини світового ВВП, що оцінюється у 40 трильйонів євро. Тому економіка держав напряду залежить від збереження навколишнього середовища. Втрата біорізноманіття загрожує людству зменшенням кількості рослинної і тваринної їжі, води, ліків.

Для збереження біорізноманіття, Стратегія в першу чергу рекомендує збільшити площу природно-заповідного фонду до 30% земель та морів у ЄС, а також висадити до 2030 року 3 млрд дерев. У питаннях органічного фермерства та скорочення використання пестицидів рекомендації Стратегії з біорізноманіття повністю збігаються зі стратегією “Від ферми до виделки”.

Серед рекомендацій Стратегії є відновлення вільного стоку мінімум 25 000 км річок у ЄС та щорічне залучення 20 млрд євро інвестицій у збереження та відновлення біорізноманіття.

Означені стратегії дійсно потужні, але вони потребують відповідного законодавчого підкріплення та фінансового стимулу. Перше має забезпечити цей закон. Він покликаний трансформувати обіцянки політиків на обов’язки. Закон затвердить мету стосовно кліматичної нейтральності на 2050 рік і запропонує шлях до неї. Це дасть європейським громадянам та підприємствам передбачуваність, прозорість та підзвітність, необхідні їм для колективної трансформації [59].

Додаткова умова до виконання цілі зі скорочення викидів – конкурентоспроможність економіки та ефективне споживання ресурсів. Сюди також відносять розбудову справедливого розвинутого суспільства.

Зелена стратегія ЄС передбачає цілеспрямовану адаптацію до змін. Клімат змінюється і певні зміни вже стали невідворотними. Відтак проглядається потреба адаптуватися до них. Оновлена Стратегія рекомендує підлаштуватися розумніше, швидше та системніше. Адаптація до зміни клімату є невід’ємною частиною Європейського зеленого курсу і закріплена в пропонованому

Європейському законі про клімат. Щоб Європейський Союз адаптувався до наслідків зміни клімату до 2050-го року, Стратегія рекомендує підвищувати обізнаність про вплив клімату та адаптаційних рішень на добробут населення; ретельно оцінювати кліматичні ризики; прискорити адаптацію у ЄС та допомагати підвищити стійкість до зміни клімату у всьому світі. Саму стратегію Єврокомісія фіналізує в червні 2021-го року.

Європейський Союз має розвинену промисловість, яка роками визначала тренди виробництва продукції та споживання. На початку 2020-го року вона забезпечувала 35 млн робочих місць в ЄС. Стратегія рекомендує надалі розвивати цей сектор в напрямку єдиного ринку та діджиталізації. Спільними зусиллями і заходами цілком можливо налагодити роботу достатньо ефективним чином. Стратегія передбачає створення нових, екологічніших продуктів, послуг та бізнес-моделей. Подальший розвиток буде ґрунтуватися на двох аспектах: збереженні конкурентоспроможності та переході на кліматичну нейтральність до 2050-го року [19].

Найбільш ефективними у скороченні викидів у секторі промисловості бачаться перехід на споживання чистої енергії, енерго- та ресурсоефективність. Чим більше нових товарів буде вироблятися, тим більше споживатиметься енергії, ресурсів та збільшаться викиди парникових газів. Стратегія рекомендує розвивати не виробництво, а послуги з оренди, чи спільного володіння будь-яким майном. Актуальною бачиться потреба запуснути Платформу справедливої трансформації, де експерти будуть консультувати і надаватимуть технічну підтримку для найбільш вуглецемістких регіонів-напрямоків промисловості. Окремо Єврокомісія буде підтримувати нові “зелені” технології виготовлення сталі, які допоможуть зробити цей процес вуглецево нейтральним [47].

Для справедливої трансформації ЄС також забезпечує окремий механізм, який формує перехід, не залишаючи нікого в аутсайдерах. Підтримка спрямована на регіони зі значним рівнем викидів парникових газів, або з великою кількістю працівників у сфері викопного палива. У намірах – розробка планів справедливого і поступового переходу до 2030 року. Вони повинні

включати шляхи оптимального вирішення соціальних, економічних та екологічних проблем. У свою чергу, вони будуть визначати території, що отримують найбільшу підтримку.

### **3. 2. Динаміка та плани індикаторів екологічних змін у ЄС**

13 березня 2024 року оприлюднили 8-й проміжний огляд Програми дій з охорони навколишнього середовища (EAP). Цей огляд показує, що цілі ЄС у рамках Європейського зеленого курсу цілком можуть бути досягнуті. Єдина умова – заплановані дії повинні бути повністю виконані.

В огляді Програми дій з охорони навколишнього середовища наголошується на важливості досягнення кліматичних та екологічних цілей також з огляду на їхні позитивні економічні та соціальні наслідки. Наприклад, з точки зору покращення добробуту, здоров'я, життєстійкості або безпеки постачання. Значна кількість запланованих дій, як-от законодавчі зміни, були запроваджені. Здійснювати оцінку їхнього впливу на довкілля, утім, досить рано, оскільки вони ще не реалізовані на місцях.

Таким чином, прогрес у пом'якшенні наслідків зміни клімату та адаптації до них передбачає ухвалення ключових законодавчих актів для досягнення кліматичної нейтральності. Серед них – Закону ЄС про клімат, пакету законодавчих актів Fit for 55 і Стратегії адаптації до зміни клімату 2021 року. Внутрішні викиди парникових газів в ЄС неухильно знижуються. Так у 2022 році вони знизилися на 32,5 % порівняно з рівнем 1990 року. Однак для досягнення мети ЄС до 2030 року щодо скорочення викидів парникових газів щонайменше на 55 % та досягнення кліматичної нейтральності до 2050 року потрібен швидший прогрес [26].

Були виконані всі дії в рамках другого плану дій з економіки замкненого циклу, включаючи регламент «Екодизайн для сталих продуктів», що його буде впроваджено для широкого спектру продуктів. Незважаючи на певний прогрес, здебільшого у сфері поводження з відходами, ЄС все ще має



значне поле роботи для переходу від лінійної до більш циркулярної економіки. Станом на сьогодні, вторинні матеріали склали лиш 11,5 % з усіх використовуваних матеріалів. У 2022 році матеріальний слід ЄС досяг 14,8 тон на одиницю населення, збільшившись на 6 % за останнє десятиліття.

Більшість ініціатив, оголошених у Плані дій щодо нульового забруднення, уже реалізовані. Це, зокрема, перегляд законодавства ЄС щодо повітря, води та промислових викидів і нова пропозиція щодо Закону про моніторинг ґрунтів. Деякі підземні води ЄС залишаються значним чином забрудненими. Так, за період 2016–2019 років 14,1 % підземних вод в ЄС забруднені нітратами. Близько двох третин сільськогосподарських ґрунтів в ЄС, станом на зараз, перебувають не у найкращому стані. ЄС знаходиться на шляху до досягнення своєї мети до 2030 року щодо скорочення передчасної смертності від дрібнодисперсних твердих частинок на 55 %. Це, однак, не стосується мети зниження впливу шуму, спричиненого транспортом, на 30 % до 2030 року.

Більшість заходів, передбачених стратегією біорізноманіття, завершені. Відбулося збільшення визначених охоронюваних земельних і морських територій. Необхідність цих дій очевидна. Популяції птахів, наприклад, скоротилися в ЄС на 12 % у період з 1990 по 2021 рік. Популяції сільськогосподарських птахів – на 36 %. Кількість запилювачів, котрі надають екосистемні послуги, необхідні для продовольчої системи ЄС, різко зменшується.

Дефіцит води щороку більшою, чи меншою мірою торкається практично третини населення ЄС. Це має безпосередній стосунок до добробуту сучасної і майбутньої генерацій. Означений вплив, ймовірно, значно зросте через зміну клімату і збільшення рівня екстремальних погодних явищ. Вилучення земель продовжує чинити серйозний тиск на біологічне різноманіття та екосистеми. Цим воно загрожує здатності ЄС пом'якшувати зміни клімату. Вразливі соціально-економічні групи наразі непропорційно

страждають від зміни клімату, екологічних небезпек і ризиків, пов'язаних зі здоров'ям народонаселення [29].

У контексті стратегії сталого розвитку термін індикатор (індекс) передбачає величину, що відображає стан (статус) певних соціальних, економічних або природних систем упродовж визначеного проміжку часу. Індикатори загалом фокусуються на невеликих, керованих, матеріальних або особливих частинах систем, що дають відчуття загальної картини.

На міжнародному рівні розроблено проєкт із 134 індикаторів сталого розвитку (Indicators of Sustainable Development, 1997), які умовно розділено на 3 категорії з чітким взоруванням на їхню цільову спрямованість.

Індикатори стану фіксують актуальний стан різних аспектів сталого розвитку крізь призму характеристик сталого розвитку визначеного району в конкретному часовому відтинку. Може йтися також про щільність населення, відсоток міських мешканців, характеристики якості питної води тощо.

Індикатори реагування дозволяють здійснювати політичний вибір або інші засоби реагування на зміни ознак сталого розвитку. Вони більш-менш чітко вказують на волю й ефективність суспільства стосовно вирішення проблем переходу до сталого розвитку. Варіанти подібних індикаторів – витрати на поліпшення здоров'я, зміни законодавства, нормування і регулювання показників стану довкілля тощо.

Індикатори людської діяльності характеризують особливості процесів, які мають вплив на сталий розвиток країн і окремих регіонів. Сюди відносять національні механізми, а також рушії міжнародного співробітництва для створення економічного потенціалу; Також ідеться про інформацію для прийняття рішень і посилення ролі груп населення.

Серед індикаторів сталого розвитку національного рівня виділяють три основні групи: екологічні, економічні та соціальні. Вони узгоджуються із стратегічними цілями гармонійного розвитку країни і мали би розширюватися у порівнянні з міжнародними індикаторами.

3-поміж екологічних індикаторів найвищий пріоритет за тими, які характеризують природні екосистеми. Зосібна – долю зайнятої ними площі в загальній території. Тут також може ітися про темпи відновлення чи скорочення площ природних екосистем [26; 29].

Високий пріоритет належить групі показників споживання людиною чистої первинної продукції (стан, відношення до допустимої межі споживання для різних екосистем – відносної і абсолютної, темпи зміни споживання людиною чистої первинної продукції).

Наступний пріоритет мають індикатори ефективного використання практично усіх видів ресурсів, які орієнтують розвиток суспільства на зниження тиску на природні екосистеми, що збереглися. Найвищою метою є повне нівелювання означеного тиску.

У 2001 році, під час Всесвітнього економічного форуму в Давосі (Швейцарія), представили індекс екологічної сталості. Екологічна сталість визначається за 5-ма головними складовими [38, с. 567]:

- екосистеми – якість повітря, біорізноманіття, ґрунти, вода;
- екологічні стреси – забруднення повітря і води, тверді відходи і токсичні речовини, деградація ґрунтів, демографічні проблеми;
- уразливість людини – безпека продуктів харчування, вплив стану довкілля на здоров'я, екологічні катастрофи;
- соціальні та інституційні можливості вирішувати екологічні проблеми – екологічне управління, екоефективність, відповідальність приватного сектору, наука і технології;
- глобальне управління – емісія парникових газів, участь у міжнародних екологічних угодах, транскордонний вплив.

### **3.3. Екологічні питання у відносинах Україна – ЄС**

Період становлення екологічної політики Європейського Союзу налічує понад 40 років плідної системної праці з формування європейського

екологічного права. Вважається, що початок становлення Спільної екологічної політики в Європі заклала конференція глав держав та урядів. Вона відбулася в у Парижі (1972). Загострення екологічної кризи в Європі на початку 70-х років ХХ століття і об'єктивна необхідність здійснення екологічних заходів привернули громадську думку Європи до проблем екологічного і економічного розвитку. Пріоритетність екологічної політики закріпив Амстердамський договір 1997 року. З 1998 року питання охорони навколишнього середовища включені в усі чільні напрями Спільних політик ЄС. Так, до сфер, у яких станом на сьогодні відбувається інтеграція екологічних питань, можна віднести: сільське господарство, політика розвитку третіх країн, підприємництво, енергетика, рибальство, дослідження, внутрішній ринок, структурні фонди, торговельні та зовнішні відносини, транспорт, економічні та фінансові відносини [46, с. 577].

Запозичення і реалізація основних принципів екологічної політики ЄС в Україні є нагальною потребою подальшого розвитку держави на умовах сталості. Підписання Угоди про асоціацію між Європейським Союзом і Україною активізувало подальшу співпрацю ЄС і України. До означеного моменту вона мала переважно декларативний характер.

Виокремлюють п'ять рівнів, що на них здійснюється реалізація екологічної політики в Україні.

1. Рівень стратегічного управління, представлений Президентом України, Радою національної безпеки і оборони України, Кабінетом Міністрів України. Тут визначаються пріоритетні завдання, що мають бути реалізовані в процесі державного управління екологічною сферою, здійснюється загальна координація діяльності, органів виконавчої влади щодо забезпечення екологічних прав громадян.

2. Рівень галузевого та міжгалузевого управління, багатоярусна система яких зумовлює наявність доволі складних адміністративно-правових зв'язків між ними. Це, насамперед, центральні органи виконавчої влади. Зосібна – Міністерство екології та природних ресурсів України. Сюди також входять

державні агентства, інспекції, управління та служби, що регулюють окремі галузеві питання. На цьому рівні здійснюється нормативне, методологічне, наукове забезпечення відповідної галузі екологічної діяльності, здійснюється міжгалузева координація, відомчий нагляд і контроль, реалізуються регуляторні функції відповідних центральних органів виконавчої влади.

3. Рівень місцевого управління представлений місцевими державними адміністраціями, територіальними органами осібних центральних державних органів на обласному та районному рівнях. Вони покликані забезпечувати реалізацію відповідних завдань і функцій держави в окремих складових процесу реалізації екологічної політики в межах територій областей та районів, а також забезпечується міжгалузева координація різних напрямків державної екологічної політики на місцевому та регіональному рівнях.

4. Рівень, який представлений органами місцевого самоврядування, керівними органами підприємств, установ, організацій, які спеціалізуються на здійсненні функцій управління екологічно значущою діяльністю цих організацій та іншими інституціями, що мають відношення до забезпечення екологічних прав громадян. Актуальним питанням є посилення ролі власне органів місцевого самоврядування в процесі реалізації державної екологічної політики.

5. Рівень громадського управління здійснюється громадськими організаціями, діяльність яких має екологічне спрямування [46, с. 578].

Із 1998 року, співробітництво між Україною та ЄС у сфері охорони навколишнього середовища чітко спрямоване на боротьбу з погіршенням стану довкілля. Двостороння співпраця з ЄС у цій сфері охоплює питання ефективного моніторингу забруднення та оцінку стану навколишнього середовища, створення системи інформування про стан довкілля, боротьби з локальним, регіональним та транскордонним забрудненням природних ресурсів, ефективного та екологічно безпечне виробництво та використання енергії, екологічної безпеки промислових підприємств, управління відходами, боротьби з впливом на довкілля сільського господарства, збереження біологічної різноманітності, раціонального використання біологічних ресурсів, а також виконання Конвенції

про оцінку впливу на навколишнє середовище в транскордонному контексті (Конвенція Еспоо).

Станом на нині, співробітництво між Україною та ЄС у сфері охорони довкілля регламентується Угодою про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами. Так, глава 6 «Навколишнє середовище» розділу «Економічне та галузеве співробітництво» цієї Угоди передбачає, що сторони мають за мету розвивати і зміцнювати співробітництво з питань охорони навколишнього середовища. Таким самим чином, вони сприяють реалізації довгострокових цілей сталого розвитку і зеленої економіки.

До головних цілей співпраці та взаємодії України та ЄС в означеній сфері слід віднести розвиток всеосяжної стратегії навколишнього середовища. Концепт включатиме заплановані інституційні реформи. Вартує згадати також розподіл повноважень природоохоронних органів на національному, регіональному та місцевому рівнях; процедури прийняття рішень та їх виконання; процеси сприяння інтеграції природоохоронної політики в інші сфери політики держави; визначення необхідних людських і фінансових ресурсів; розвиток галузевих стратегій в галузях покращення якості повітря, якості води та управління водними ресурсами; управління відходами та ресурсами [44].

Питання двостороннього співробітництва Україна – ЄС у сфері енергетики обговорюються в рамках органів Асоціації: Ради Асоціації, Комітету Асоціації, а також на експертному рівні – у рамках Кластера 3 Підкомітету з питань економіки та іншого галузевого співробітництва Комітету асоціації між Україною та ЄС.

Питання координації заходів в екологічній та кліматичній сферах з ЄС та державами «Східного партнерства» врегульовуються у рамках спеціально створених додаткових механізмів взаємодії. Зокрема, це стосується Платформи 3 «Сполучення, енергоефективність, довкілля та зміна клімату» та Панелі з питань довкілля та зміни клімату у рамках Платформи 3.

Згідно з постулатами Додатку ХХХ до Угоди про асоціацію, Україна має за обов'язок адаптувати своє законодавство до 26 директив та 3 регламентів ЄС у таких сегментах:

- управління довкіллям та інтеграція екологічної політики у інші галузеві політики;
- якість атмосферного повітря;
- управління відходами та ресурсами;
- якість води та управління водними ресурсами, включаючи морське середовище;
- охорона природи;
- промислове забруднення та техногенні загрози;
- зміна клімату та захист озонового шару;
- генетично модифіковані організми [15].

У процесі адаптації законодавства України до норм і парадигм Європейського Союзу видимий відчутний результат. Так, Закон України «Про оцінку впливу на довкілля» дає можливість втілити прогресивну, оновлену та стовідсотково проєвропейську модель оцінки впливу на довкілля відповідно до вимог Директиви 2011/92/ЄС про оцінку впливу певних державних і приватних проєктів на природне середовище.

Закон України «Про стратегічну екологічну оцінку» враховує вимоги Протоколу про Стратегічну екологічну оцінку Директиви 2001/42/ЄС. Документ імплементує і визначає процедуру оцінки впливу державної політики на довкілля. Тут також – про здоров'я народонаселення. Сюди ж відносять сільське господарство, лісове господарство, рибне господарство, енергетику, промисловість, транспорт, поводження з відходами, використання водних ресурсів, охорону довкілля, телекомунікації, туризм тощо.

Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо впровадження інтегрованих підходів в управлінні водними ресурсами за басейновим принципом» запроваджує правові засади інтегрованого управління водними ресурсами. Чільним тут є басейновий принцип відповідно до Водної

рамкової Директиви 2000/60/ЄС. Означеним законом запроваджено правові основи для впровадження Директиви 2007/60/ЄС про оцінку та управління ризиками затоплення.

Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про питну воду та питне водопостачання» покликаний регламентувати правові засади імплементації окремих положень Директиви 98/83/ЄС про якість води, призначеної для споживання людиною та Директиви 91/271/ЄЕС про очистку міських стічних вод.

У рамках співробітництва в галузі охорони і сталого розвитку басейну річки Дністер, Верховною Радою України ухвалено Закон України «Про ратифікацію договору між Кабінетом Міністрів України та Урядом Республіки Молдова про співробітництво в галузі охорони і сталого розвитку басейну річки Дністер». Це чи не найперший транскордонний басейновий договір, спрямованим на розвиток партнерства поміж державами стосовно запровадження інтегрованого управління водними ресурсами.

Розпорядженням Кабінету Міністрів України схвалено Національну стратегію управління відходами в Україні на період до 2030 року, яка є концептуальним документом, що включає: опис проблем та сучасний стан у цій сфері, цілі та принципи політики, вплив відходів на суспільство, заходи, які направлені на поводження з відходами, зміни, які необхідно ввести у законодавчу систему України та структуру влади, а також їх фінансові наслідки. Стратегія містить розділи по окремим категоріям відходів: муніципальні відходи (зокрема, зелені відходи, біологічні відходи, відділення відходів з полігонів, що біологічно розкладаються, специфічних фракцій відходів), промислові відходи, будівельні відходи, небезпечні відходи, відходи сільського господарства, специфічні види відходів. Розпорядженням Кабінету Міністрів України схвалено Національний план управління відходами до 2030 року включно.

Знаково, що Верховною Радою ухвалено Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо охорони тваринного світу», а також Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України



щодо імплементації європейських екологічних норм про охорону середовища рідкісних видів тварин і рослин». Їхньою метою є захист від знищення середовища перебування (зростання) видів тваринного та рослинного світу, занесених до Червоної книги України.

Варто зазначити, що на виконання Рамкової конвенції про охорону та сталий розвиток Карпат Верховною Радою ухвалено Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо охорони пралісів згідно із Рамковою конвенцією про охорону та сталий розвиток Карпат». Правовий акт забороняє вирубування дерев у пралісах й чітко запроваджує адміністративну відповідальність за знищення та пошкодження пралісів [34].

З метою формування ефективної внутрішньої кліматичної політики, розпорядженням Кабінету Міністрів України схвалено Концепцію реалізації державної політики у сфері зміни клімату на період до 2030 року. Вона стала першим доволі цілісним нормативним документом, покликаним удосконалити-систематизувати поточну політику у сфері зміни клімату. Концептуальне завдання передбачає розробку Стратегії адаптації до зміни клімату. Ухвалено також Стратегію низьковуглецевого розвитку до 2050 року.

## ВИСНОВКИ

На основі досліджених джерел та наукової літератури вдалося дійти до таких висновків:

1. Збереження й охорона довкілля, екологічна безпека, раціональне та збалансоване природокористування, а також забезпечення сприятливого для життя і здоров'я людини навколишнього природного середовища тривалий час були і досі лишаються актуальними проблемами. На їхнє вирішення скеровані зусилля міжнародної спільноти загалом і кожної сучасної цивілізованої країни та об'єднань (союзів) держав зокрема.

2. Екологічна діяльність напряду пов'язана із екологічною свідомістю і вміщує певні характеристики, що перебувають у генетичному та функціональному зв'язку: усвідомлення власної схожості, тотожності, розуміння своїх психічних властивостей, самооцінка у контексті реальної системи цінностей, моральних настанов, норм традиційно-побутової, ментальної культури, усвідомлення власної самотності, реалізація інтроспективних можливостей. До екологічної свідомості відносять також уявлення про екодиференціюючі та екоконсолідуючі патерни, самосприймання та самоствавлення, екологічні стереотипи, екологічні почуття тощо.

3. Найбільшим регіоном, який впливає на світову екологічну політику, є Європейський Союз. Сучасний ЄС – це єдина з усіх актуальних сьогодні груп держав, що виникли в процесі регіональної економічної і екологічної інтеграції. Європейська екологічна політика ґрунтується на принципах запобігання та усунення джерела забруднення. Визначальний принцип: «забруднювач платить». Багаторічні програми дій з охорони навколишнього середовища складають основу для прийдешніх заходів в усіх сферах екологічної політики. Вони вбудовані в горизонтальні стратегії і враховані в міжнародних екологічних перемовинах.

4. У 2015 році ООН очолила черговий щабель у міждержавному екологічному співробітництві. У вересні 2015 року, в рамках 70-ї сесії Генеральної Асамблеї ООН у Нью-Йорку провели Саміт для прийняття Порядку

денного в галузі розвитку на період після 2015 року. Під час цієї зустрічі лідери 193 країн ухвалили сімнадцять глобальних Цілей сталого розвитку на 2016–2030 рр. Серед них сім стосуються питань екологічної безпеки, а саме: чиста вода і санітарія, відновлювана і відносно недорога енергія, екологічно чисті міста і спільноти, відповідальне використання ресурсів, протидія змінам кліматичної ситуації, безпечне використання океанів, екологічне використання землі.

5. Питання охорони довкілля регламентують установчі акти Європейського Союзу, а також директиви, регламенти та рішення, прийняті інституціями ЄС. Координаційну роль ЄС у сфері природоохоронної діяльності забезпечують численні інституції. Питаннями охорони довкілля на рівні ЄС займаються: Європейська комісія, Європейський парламент, Рада ЄС і Європейська агенція з довкілля (ЄАЗД). Остання організація налічує 32 країни-члени (27 країн ЄС разом з Ісландією, Ліхтенштейном, Норвегією, Швейцарією та Туреччиною) і шість країн, що співпрацюють з ЄЕА (Албанія, Боснія та Герцеговина, колишня республіка Югославії Македонія, Сербія та Чорногорія).

6. Європейський Зелений курс (ЄЗК) – це дорожня карта заходів, які покликані перетворити ЄС на ефективну, стійку та конкурентоспроможну економіку. Його основне завдання – розробити та допомогти державам-членам впровадити зміни, що допоможуть Європі до 2050 року стати першим у світі кліматично нейтральним континентом. Ключовими напрямками Зеленого курсу є чиста енергія, кліматична дія, будівництво та реновація, стійка промисловість, стійка мобільність, зменшення забруднення довкілля, біорозмаїття, стійка аграрна політика.

7. У березні 2024 року було опубліковано 8-й проміжний огляд Програми дій з охорони навколишнього середовища. Цей огляд показує, що цілі ЄС у рамках Європейського зеленого курсу будуть досягнуті, якщо заплановані дії вдасться повністю виконати. Так, наприклад, були виконані всі заплановані акції в рамках другого плану дій з економіки замкненого циклу, включаючи регламент «Екодизайн для сталих продуктів», що впроваджується для широкого спектру продуктів.

8. Запозичення і реалізація основних принципів екологічної політики ЄС в Україні є нагальною потребою подальшого розвитку нашої держави на умовах сталості. Підписання Угоди про асоціацію між ЄС і Україною активізувало подальшу співпрацю сторін, яка до цього моменту мала переважно декларативний характер. Згідно з цією угодою Україна має імплементувати у своє законодавство 26 директив та 3 регламенти ЄС у сфері охорони довкілля.

## СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Анісімова Г. В. Екологічна правоздатність громадян: природно-правові аспекти. Проблеми екологічного і земельного права. 2011. №114. С. 82–91. URL: <http://dspace.nlu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/8165/4/anisimova.pdf>
2. Актуальні завдання у галузі запобігання зміни клімату в контексті впровадження Угоди про асоціацію Україна-ЄС. URL: [https://www.dnu.dp.ua/docs/ndc/konkyrs\\_stud/ES/3\\_6.pdf](https://www.dnu.dp.ua/docs/ndc/konkyrs_stud/ES/3_6.pdf)
3. Бізек В. Політика та право ЄС з питань, що стосуються довкілля. URL: <http://www.sbs-envir.org/images/documents/ECLEG-Textbook-UA.pdf>
4. Бобровська Н. В. Пріоритети глобальної екологічної політики. *International Scientific Conference Innovative Economy: Processes, Strategies, Technologies: Conference Proceedings*. Kielce, Poland, January 27. 2017. Part II. P. 61–64.
5. Буканов Г. М. Рівні, принципи і функції державного управління в сфері формування і реалізації екологічної політики в Україні. Право та державне управління. 2020. № 2. С. 248 – 253.
6. Бут Ю.С. Досвід країн Європейського Союзу щодо застосування фіскальних інструментів в екологічній політиці. *Електронне наукове фахове видання «Ефективна економіка»*. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=729>.
7. Водний кодекс України: закон України № 213/ 95ВР від 6 черв. 1995 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/213/95-вр#Text>
8. Гетьман А. П. Правові засади державної екологічної політики в сфері охорони довкілля. *Досвід і проблеми інкорпорації, імплементації та адаптації екологічного законодавства: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 25 вересня 2013 р., м. Дніпропетровськ / Ред. кол. В.І. Андрейцев [та ін.]. Д.: Національний гірничий університет, 2013. С. 53–71.*
9. Голік Ю.С. Законодавство Європейського Союзу у сфері охорони навколишнього середовища: Навчальний посібник. Полтава, 2009. 170 с.

10. Green budgeting / European Commission. URL: [https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/eu-budget/performance-and-reporting/horizontal-priorities/green-budgeting\\_en](https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/eu-budget/performance-and-reporting/horizontal-priorities/green-budgeting_en)

11. Гулак О. О. Реалізація екологічної політики на місцевому та регіональному рівнях. *Вісник державного луганського університету внутрішніх справ імені О. Е. Дідоренка*. 2020. Том 2. № 90. С. 182–195.

12. Грабинський І.М. Реалізація політики сталого еколого-економічного розвитку в країнах ЄС: досвід для України. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка», Серія «Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку»*. 2010. №691. С. 327–333.

13. Грицяк І. Право та інституції Європейського Союзу: навч. посіб. Центр правових та підприємницьких дослідж. 2-ге вид., допов. К. : К.І.С., 2006. 300 с.

14. Дідик В.Г. Правове регулювання відносин в сфері довкілля в Європейському союзі та в Україні. К. 2007. 579 с.

15. Додаток XXX. (2014). Додаток XXX до Глави 6 «Навколишнє природне середовище» Розділу V «Економічне і галузеве співробітництво» Угоди про Асоціацію Україна-ЄС. URL: [https://www.kmu.gov.ua/storage/app/media/ugoda-pro-asociaciyu/30\\_Annex.pdf](https://www.kmu.gov.ua/storage/app/media/ugoda-pro-asociaciyu/30_Annex.pdf)

16. Екологічна відповідальність: досвід ЄС та можливості для України. Аналітичний документ. Ресурсно-аналітичний центр «Суспільство і довкілля», 2018. 42 с.

17. Екологічні організації на міжнародній арені. URL: <https://artius.ua/novini/statti/ekologichni-organizacii.html>

18. Європейське право (право Європейського Союзу): Навчальний посібн. К. : «Центр учбової літератури», 2015. 158 с.

19. Європейський Зелений Курс. URL: <https://ecoaction.org.ua/ievropejskyj-zelenyj-kurs.html>

20. The Recovery and Resilience Facility / European Commission. URL: <https://commission.europa.eu/business-economy-euro/economic-recovery/recovery->

[and-resilience-facility\\_en](#)

21. Закон України “Про охорону навколишнього природного середовища” від 25 червня 1991 р. № 1264-XII. Вісник Верховної Ради України. 1991. № 41. С. 546.

22. Заржицький О. С. Правові аспекти регіональної екологічної політики. URL: <http://www.lawbook.by.ru/aref/12.00.06/016.shtml>

23. Зеркалов Д. В. Екологічна безпека: управління, моніторинг, контроль. К. : КНТ, Дакор, Основа, 2007. 412 с.

24. Імплементация екологічних зобов’язань в умовах дерегуляції в Європейському Союзі: досвід кращих практик для України. Аналітичний документ. Ресурсно-аналітичний центр «Суспільство і довкілля», 2017. 38 с. URL: <http://www.rac.org.ua/uploads/content/376/files/environmentalimplementati onreviewprint.pdf>

25. Кармелюк Т. Довгий шлях до торгівлі викидами. 2017. URL: <https://bellona.org/news/ukraine/2017-05-dovhyy-shlyakh-do-torhivli-vykydamy>.

26. Кваша Т. К., Мусіна Л. А. Вимірювання зеленого зростання в Україні: концепції, системи індикаторів, досвід формування та перспективи застосування: моногр. За заг. ред. Л. А. Мусіної. К.: УкрІНТЕІ. 280 с.

27. Конституційні акти Європейського Союзу (в редакції Лісабонського договору) за заг. ред. Г. Друзенка. К. : К.І.С., 2010. 536 с.

28. Кузьменко О.К. Еколого-економічна система: поняття та структура. *Вісник Полтавської державної аграрної академії*. 2012. №2. С. 217–221.

29. Маркевич К. «Зелені» інвестиції у сталому розвитку: світовий досвід та український контекст. Центр Разумкова, 2019. 316 с. URL: [https://razumkov.org.ua/uploads/article/2019\\_ZELEN\\_INVEST.pdf](https://razumkov.org.ua/uploads/article/2019_ZELEN_INVEST.pdf)

30. Мартинов А. Ю. Маастрихтський договір. URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994\\_b06#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_b06#Text)

31. Мартинюк І. В. Екологізація податкової політики як важливий напрям розвитку країни. *Економіка і суспільство*, 2020. № 22. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2020-22-5>

32. Микієвич М.М., Андрусевич Н.І., Будякова Т.О. Європейське правознавколишнього середовища: навчальний посібник. Львів: Львівський національний університет ім. І. Франка, 2004. 256 с.

33. Мовчан Ю. Лісабонський договір – новий етап європейського конституціоналізму. *Віче*. К., 2008. № 24. С. 11–12.

34. Моніторинг озеленення економіки при реалізації угоди про асоціацію Україна-ЄС. Аналітична доповідь. Київ. 2019. URL: <http://surl.li/mgxyxe>

35. Набочук О. Проблема сутності, структури, типів та функцій екологічної свідомості старшокласника як носія екологічних цінностей. URL: <https://social-science.uu.edu.ua/article/1302>.

36. Набочук О. Ю. Психологічні умови розвитку екологічної свідомості старшокласників засобами інформаційних технологій. Дисертація на здобуття ступеня кандидата наук. URL: <https://uacademic.info/ua/document/0415U005650>

37. Плотнікова О.О. Правовий режим використання та охорони підземних вод. *Юридичний вісник*. 2000. № 2. С. 97–100.

38. Право Європейського союзу. К.: Юрінком Інтер, 2011. 704 с.

39. Прокопенко Л.Л., Рудик О.М. Інституційна система ЄС: навч. посіб. 2-ге вид., перероб. і доп. Дніпро: ДРІДУ НАДУ, 2021. 226 с.

40. Регламент Ради ЄС від 7 травня 1990 року Про заснування Європейського агентства з навколишнього середовища і Європейської мережі інформації і спостереження за навколишнім середовищем (90/1210/ЕЕС). URL: [www.europa.eu.int](http://www.europa.eu.int)

41. Римський Договір про заснування Європейського економічного співтовариства (ЕЕС) від 25 березня 1957 року (Рим, 1957).

42. Романюк Н.І. Нормативно-правова база формування екологічної політики Європейського Союзу. *Особливості внутрішньополітичного розвитку країн та регіонів світу*. 2012. № 20. С. 81–87.

43. Система законодавства ЄС у сфері охорони довкілля, її основні відмінності від екологічного законодавства України. Дослідження 1. Екологічне



право ЄС та його порівняння з українським екологічним законодавством. 57 с.  
URL: <http://surl.li/stwrtn>

44. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984\\_011#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text)

45. Хвесик М.А. Стратегічні імперативи раціонального природокористування в контексті соціально-економічного піднесення України. Донецьк, 2008. 496 с.

46. Шабардіна Ю. В. Екологічна політика ЄС в контексті посилення інтеграційних процесів в Україні. Миколаївський національний університет імені В. О. Сухомлинського. 2015. Вип. 3. С. 576–579.

47. Шевчук В.Я. Екологічне управління. Київ: Либідь, 2004. 432 с.

48. Шедловська М. В. Означення та типи екологічної свідомості. *Українське товариство*. № 2 (37). 2011. С. 95–100.

49. Шпак Ю. Екологічна політика: загальні принципи і основні рамки Європейського Союзу. Режим доступу: [www.dy.nauka.com.ua/pdf/9\\_2018/4.pdf](http://www.dy.nauka.com.ua/pdf/9_2018/4.pdf)

50. Фесянов П. О. Державне регулювання екологічної безпеки на рівні регіону: досвід європейських країн. URL: <http://www.academy.gov.ua/ej/ej13/txts/Fesyandov.pdf>

51. Якушенко Л. Аналіз досвіду Європейського співробітництва щодо формування і втілення інституційних інструментів екологічної політики. Аналітична записка. Офіційний сайт НІСД. URL: <http://www.niss.gov.ua/articles/840/>

52. Regulation (EU) 2021/1119 of the European Parliament and of the Council of 30 June 2021 establishing the framework for achieving climate neutrality and amending Regulations (EC) No 401/2009 and (EU) 2018/1999 ('European Climate Law'). *Official Journal of the European Union*. 2019. L 243, p. 1–17.

53. Directive 2019/904 of the European Parliament and of the Council of 5 June 2019 on the reduction of the impact of certain plastic products on the environment. *Official Journal of the European Union*. 2019. L.155. P. 1.

54. Directive 2010/75/EU of the European Parliament and of the Council of 24 November 2010 on industrial emissions. *Official Journal of the European Union*. 2010. L 334. P. 17.

55. Directive 2016/2284 of the European Parliament and of the Council of 14 December 2016 on the reduction of national emissions of certain atmospheric pollutants, amending Directive 2003/35/EC and repealing Directive 2001/81/EC. *Official Journal of the European Union*. 2016. L. 344. P. 1.

56. Environmental policy and technical regulation of the European Union. K.: NUFT, 2022. 157 p.

57. European Commission: Circular Economy. URL: [http://ec.europa.eu/environment/circular-economy/index\\_en.htm](http://ec.europa.eu/environment/circular-economy/index_en.htm)

58. Green economy. European Environmental Agency. URL: <https://www.eea.europa.eu/themes/economy/intro>

59. Hedemann-Robinson, M. (2017). Environmental Inspections and the EU: Securing an Effective Role for a Supranational Union Legal Framework. *Transnational Environmental Law*, 6 (1), 31–58.

60. Hey C. EU Environmental Policies: A short history of the policy strategies. URL: <http://www.eeb.org/publication/chapter-3.pdf>

61. History of LIFE / European Commission. URL: [https://cinea.ec.europa.eu/programmes/life/history-life\\_en](https://cinea.ec.europa.eu/programmes/life/history-life_en)

62. Ludwig Kramer EC. Environmental Law. (Fourth edition). London: Sweet & Maxwell, 2000. 329 p.

63. Regulation (EU) 691/2011 of the European Parliament and of the Council of 6 July 2011 on European environmental economic accounts (Text with EEA relevance). URL: <http://eurlex.europa.eu/eli/reg/2011/691/2014-06-16>.

64. UN Environment programme. URL: <https://www.unep.org>

65. UNIDO. URL: <https://www.unido.org/>